Tom 15/2023, ss. 507-595
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2023.15(21)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Zdzisław Jan Zasada
Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku

Związki strażackie na ziemiach polskich w latach 1914–1920. Część II – Zabór austriacki

Fire brigades associations in the Polish territories 1914-1920. Part II- Austrian partition

Streszczenie: Powstanie zorganizowanych grup mieszkańców do zwalczania pożarów na ziemiach polskich najwcześniej miało miejsce w zaborze austriackim. Było to możliwe na mocy prawa do stowarzyszania się uregulowanego ustawą z 15 listopada 1867 roku. Korzystając z tej sposobności, obywatele zakładali kółka rolnicze, towarzystwa gimnastyczne, ochotnicze straże pożarne i inne organizacje.

Najwcześniej powstającymi były zawodowe straże pożarne zlokalizowane w dużych miastach; zwano je płatnymi, stałymi lub gminnymi. Drugim rodzajem straży pożarnych była straż ochotnicza (służba pomocnicza w dużych miastach), a w mniejszych miastach i później na wsiach – samodzielny korpus ratowniczo-gaśniczy. Austriacki prawodawca skategoryzował, poza wielkomiejskimi, jednostki na: straże gminne, gminne zawodowe, straże pomocnicze, wiejskie pogotowia pożarnicze, straże działające przy kółkach rolniczych, fabrykach, na kolei i przy dworach.

Wewnętrzna organizacja oraz zadania straży pożarnej zostały określone w statutach poszczególnych gmin i jednostek oraz w regulaminach ustalonych rozporządzeniem Wydziału Krajowego Związku OSP (KZ OSP).

Rozwijająca się ochrona przeciwpożarowa w Galicji wpłynęła na organizowanie straży przez ludność ukraińską oraz polską przy kółkach rolniczych.

Wychodząc naprzeciw konsolidacji ruch strażackiego w zaborze austriackim oraz formułowane przez straże postulaty dotyczące wymianie doświadczeń, KZ OSP zorganizował szereg przedsięwzięć. Do nich przede wszystkim należało odbycie strażackich zjazdów z pokazami sprzętu i strażackiej sprawności w: I – Lwów, 1875; II – Lwów, 1883; III – Lwów, 1887; IV – Tarnów, 1889; V – Przemyśl, 1891; VI – Lwów, 1893; nadzwyczajny Lwów, 1894; VII – Stanisławów, 1895: VIII – Dobromil, 1897; IX – Lwów, 1900; X – Bochnia 1902; XI – Sanok, 1904; XII – Lwów, 1907; XIII – Kraków, 1908; XIV – Stanisławów, 1911; XI – Lwów, 1913 rok.

Organem wykonawczym KZ OSP – powołanym podczas obrad I Krajowego Zjazdu OSP w 1875 r. we Lwowie – była Rada Zawiadowcza, której biuro przemiennie mieściło się we Lwowie i Krakowie. Do jej głównych obowiązków należała realizacja uchwał zjazdowych, bieżące zarządzania organizacją, czuwanie nad rozwojem straży pożarnych, pośrednictwo w zakupie sprzętu pożarniczego i pomoc w wyposażeniu straży w urządzenia gaśnicze, pobór składek członkowskich, wydawanie fachowych czasopism i publikacji oraz zarządzanie finansami.

Podczas obrad III Krajowego Zjazdu SP we Lwowie w 1887 roku postulowano utworzenie okręgowych związków straży pożarnych. Projekt ten mimo przyporządkowania przez KZ OSP straży do konkretnych okręgów ze względów organizacyjnych i finansowych nie został wdrożony w życie.

W 1898 roku Rada Zawiadowcza KZ OSP podjęła uchwałę wprowadzającą nowe, jednolite wzory umundurowania dla strażaków i pożarniczych działaczy. Z upływem czasu zostały zatwierdzone kolejne wzory umundurowania, wprowadzono „Honorową odznakę za wysługę lat", ustalono wzory strażackich sztandarów, opracowano regulaminy ćwiczeń i zwodów strażackich oraz zasad współpracy między jednostkami OSP i innymi organizacjami. Wiele czasu poświęcono problematyce prewencji przeciwpożarowej, ubezpieczeniom strażaków i posesji od ognia.

Dynamiczny rozwój OSP w Królestwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim przerwał wybuch I wojny światowej. Bardzo wielu małopolskich strażaków włączonych zostało do bratobójczych walk.

Działalność KZ OSP została zdezorganizowana. Niektóre straże na skutek oddziaływania zaborcy zostały rozwiązane lub ich działalność została zawieszona. Fakt odzyskania w listopadzie 1918 roku przez Polskę niepodległości włączył ruch strażacki do odbudowy kraju i nowoczesnego ruchu zwalczającego pożary oraz inne miejscowe zagrożenia.

Słowa kluczowe: Galicja, straż pożarna, ochotnicza straż pożarna, zjazd straży, pożar, strażak

Summary: The earliest establishment of organized groups of residents to fight fires on Polish lands took place in the Austrian partition. This was possible under the right of association regulated by the Act of November 15, 1867. Taking advantage of this opportunity, citizens established agricultural clubs, gymnastic societies, volunteer fire brigades, and other organizations.

The earliest to be established were professional fire brigades located in large cities; they were called paid, permanent, or communal. The second type of fire brigade was the volunteer brigade (auxiliary service in large cities), and in smaller towns and later in villages - an independent rescue and fire-fighting corps. The Austrian legislator categorized the units, apart from the metropolitan ones, into municipal guards, municipal professional guards, auxiliary guards, rural fire brigades, and guards operating at agricultural circles, factories, railways, and manor houses.

The internal organization and tasks of the fire brigade are defined in the statutes of individual communes and units and in the regulations established by regulation of the National Division of the Volunteer Fire Department (KZ Volunteer Fire Department).

The developing firefighting movement in Galicia influenced the organization of fire brigades by the Ukrainian and Polish people in agricultural circles.

To meet the consolidation of the fire brigade movement in the Austrian partition and the demands formulated by the guards regarding the exchange of experiences, the Volunteer Fire Department organized several events. First of all, they were responsible for organizing fire brigade meetings with demonstrations of equipment and fire brigade skills in: I – Lviv, 1875; II – Lviv, 1883; III – Lviv, 1887; IV – Tarnów, 1889; V – Przemyśl, 1891; VI – Lviv, 1893; extraordinary Lviv, 1894; VII – Stanisławów, 1895: VIII – Dobromil, 1897; IX – Lviv, 1900; X – Bochnia 1902; XI – Sanok, 1904; XII – Lviv, 1907; XIII – Kraków, 1908; XIV – Stanisławów, 1911; XV – Lviv, 1913 year.

The executive body of the Volunteer Fire Department - established during the First National Congress of the Volunteer Fire Department in Lviv in 1875 - was the Management Council, whose office was alternately located in Lviv and Kraków. Her main responsibilities included the implementation of congress resolutions, ongoing management of the organization, supervision over the development of fire brigades, mediation in the purchase of firefighting equipment and assistance in equipping the fire brigade with fire extinguishing equipment, collecting membership fees, issuing professional magazines and publications, and managing finances.

During the 3rd National Congress of the SP in Lviv in 1887, the establishment of district fire brigade unions was proposed. This project, despite the assignment of guards to specific districts by the Volunteer Fire Department, was not implemented for organizational and financial reasons.

In 1898, the Management Council of the Volunteer Fire Department adopted a resolution introducing new, uniform patterns of uniforms for firefighters and fire activists. Over time, further uniform patterns were approved, the „Honorary Badge for Long Service" was introduced, firefighter banners were established, regulations for firefighting exercises and competitions were developed, as well as rules for cooperation between Volunteer Fire Department units and other organizations. Much time was devoted to the issue of fire prevention, firefighter, and property insurance.

The dynamic development of the Volunteer Fire Department in the Kingdom of Galicia and Lodomeria with the Grand Duchy of Krakow was interrupted by the outbreak of World War I. Many Małopolska firefighters were involved in fratricidal fights. The activities of the Volunteer Fire Department were disorganized. Due to the influence of the invader, some guards were disbanded or their activities were suspended. The fact that Poland regained independence in November 1918 involved the fire brigade movement in the reconstruction of the country and a modern movement fighting fires and other local threats.

Keywords: Galicia, fire brigade, volunteer fire brigade, fire brigade convention, fire, firefighter

Kraj koronny Królestwa Galicji i Lodomerii, zwany potocznie Galicją, istniał w latach 1772–1918. W jego obrębie zwykło się wyróżniać część zachodnią i wschodnią. Kryterium

stanowił podział na okręgi sądów apelacyjnych w Krakowie dla Galicji zachodniej i we Lwowie dla wschodniej. Galicja Zachodnia obejmowała Kraków – formalnie nie należał do Galicji – tworząc Wielkie Księstwo Krakowskie, lecz *de facto* był jej częścią od 1846 r. oraz Białą Krakowską, Tarnów, Rzeszów, Krosno, Nowy Targ, Chrzanów i Nowy Sącz. Do Galicji Wschodniej należały: Sanok, Jarosław, Przemyśl, Lwów, Stanisławów i Tarnopol. Tereny te uzyskały status kraju koronnego Austrii o oficjalnej nazwie Królestwo Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim, a od 1846 r. – Królestwo Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim i Księstwem Oświęcimia i Zatora.

Polacy w zaborze austriackim mogli się cieszyć względnie sporą autonomią, szczególnie w zakresie samorządu lokalnego i szkolnictwa, także wyższego. Cenzura nie była tak agresywna jak w zaborze rosyjskim i pruskim. W szkołach, sądach, urzędach dominował język polski, rozwijały się polskie instytucje kulturalne. Jednak bardzo zła sytuacja ekonomiczna Galicji, spowodowana ogromnym zacofaniem gospodarczym i społecznym, przyczyniały się do spowolnienia rozwoju wcielonych do zaboru austriackiego ziem Polski.

Austriacka konstytucja z 4 marca 1849 r., zwana ołomuniecką, została wprowadzona w życie patentem cesarza Franciszka Józefa I w dniu 7 marca 1849 r. Jako jedno z praw politycznych dopuszczała ona możliwość zrzeszania się. Mimo jej ogłoszenia nigdy nie weszła w życie i już 31 grudnia 1851 r. cesarskim patentem z 26 listopada 1852 r. zabroniono zawiązywania stowarzyszeń, które wchodziłyby w zakres kompetencji władzy ustawodawczej lub wykonawczej. W kilkanaście lat później dano możliwość zrzeszania się bardziej kompleksowo uregulowaną ustawą o stowarzyszeniach z 15 listopada 1867 r[1].

Na jej podstawie chcący zarejestrować stowarzyszenie założyciele zawiadamiali organ administracji o zamiarze utworzenia

[1] P. Suski, *Stowarzyszenia i fundacje*, wyd. 4, Warszawa 2011, s. 17-18.

organizacji, załączając projekt statutu. W przypadku braku sprzeciwu lub uchylenia zakazu w toku procedury rejestracyjnej stowarzyszenie – uzyskując poświadczenie istnienia – mogło rozpocząć działalność. W systemie prawa austriackiego wszystkie stowarzyszenia posiadały osobowość prawną opisaną w powszechnej księdze ustaw cywilnych. W niej wskazano prawa i obowiązki stowarzyszeń określone w umowie, celu lub w innych przepisach dla nich wydanych. Wśród nich były kółka rolnicze, towarzystwa gimnastyczno-pożarnicze „Sokół" i ochotnicze straże pożarne.

Podstawy prawne zakładania towarzystw straży pożarnych w Galicji

Straże pożarne z Kresów należą do najstarszych w Polsce. Najwcześniej powstające pożarnicze jednostki miały charakter zawodowy, zwano je płatnymi, stałymi lub gminnymi. Były to straże tworzone na podstawie ustawy gminnej z 12 sierpnia 1866 r[2]. Jednak liczne i groźne pożary w Galicji skłoniły władze austriackie do wydawania zgód na organizowanie straży ochotniczych.

Do momentu podjęcia pierwszych prób sfederowania organizacji strażackich w Galicji w 1875 r. do 1891 r. nieliczne jeszcze straże pożarne obowiązywały przepisy o policji ogniowej dla miast i miasteczek, ogłoszonej patentem cesarza 28 lipca 1786 r[3]. oraz ustawa budowlana. Unormowania te nie obligowały naczelników gmin i burmistrzów do zakładania straży pożarnych. Tylko w niektórych z nich tworzone były dzielnice pożarnicze z komisarzem ogniowym wraz z przydziałem do obowiązkowej służby mieszkańców.

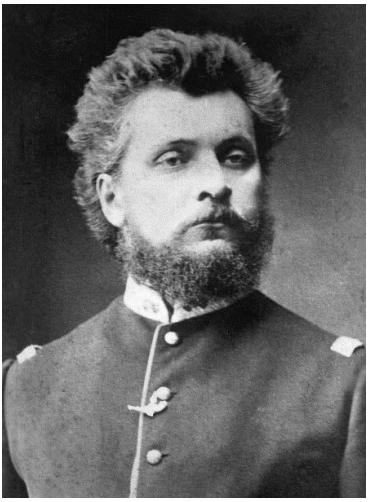
Najwcześniej powstające straże pożarne miały charakter zawodowy, zwano je płatnymi, stałymi lub gminnymi. Były

[2] Ustawa z 12 sierpnia 1866 r. *o urządzeniu gmin i ordynacji wyborczej dla gmin,* Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerii (dalej: DzURK) 1866:9, [w:] J. Piwocki, *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. I, Lwów 1899, s. 415.

[3] J. R. Kasparek, *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Księstwie Galicji Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim*, Lwów 1885, t. III, s. 2545.

to straże tworzone na podstawie ustawy gminnej z 12 sierpnia 1866 r[4]. i postanowień ustawy ogniowej dla miast i miasteczek. Stanowiły one służbę gminną, a ówcześni strażacy – pompierzy – byli pracownikami gminy, pełniąc także funkcję policjantów gminnych i latarników.

Jedną z najstarszych zawodowych straży jest Miejska Zawodowa Straż Pożarna w Krakowie, która rozpoczęła działalność 28 kwietnia 1873 r. Jej statut został zatwierdzony we Lwowie 2 marca 1875 r., a organizację powierzono Wincentemu Eminowiczowi[5], dotychczasowemu naczelnikowi Ochotniczej Straży Ogniowej[6].

Wincenty Dołęga-*Eminowicz*

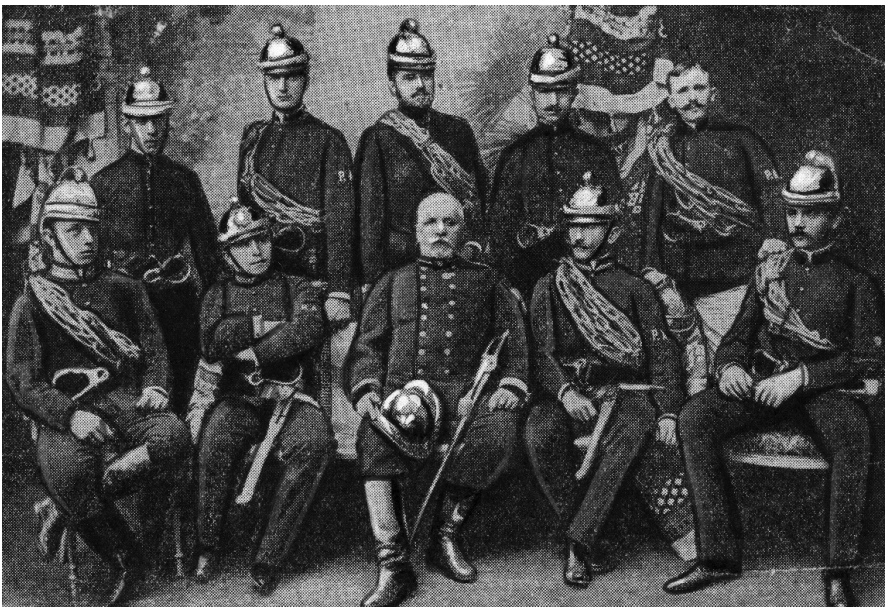
Józef Dietl

Funkcjonowanie zawodowego pożarnictwa w dużych miastach nie zabezpieczało walki z licznymi i groźnymi pożarami w małych miastach oraz na wsiach. Taki stan rzeczy spowodował, że władze austriackie wydawały zgodę na organizowanie straży ochotniczych.

[4] Ustawa z 12 sierpnia 1866 r. *o urządzeniu gmin i ordynacji wyborczej dla gmin…*, s. 415.

[5] Wincenty Dołęga-Eminowicz (ur. ok. 1832 – zm. 1906) – oficer austriacki, uczestnik powstania styczniowego, prekursor organizacji ochrony przeciwpożarowej w Krakowie.

[6] *Utworzenie stowarzyszenia Ochotniczej Straży Ogniowej w Krakowie*, Komenda Miejska PSP w Krakowie, http://archiwum.psp.krakow.pl/historia2.php (dostęp: 29.09.2023).

Naczelnik straży ogniowej w Krakowie Wincenty Eminowicz ze swoim sztabem, lata 1890–1900. Siedzą: hr. Bniński, hr. Andrzej Potocki, W. Eminowicz, Dobrzański, Alfred Zgórski. Stoją: Truskolawski, Gorajski, ks. Lubomirski, Zatorski, hr. Plater.
Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe

Inicjatywa powoływania ochotniczych straży w Galicji była pomysłem m.in. hr. Alfreda Józefa Czartoryskiego – późniejszego marszałka krajowego. W 1862 r. Krajowe Towarzystwo Ubezpieczeń od Ognia (utworzone 20 października 1860 r.) podjęło tę inicjatywę. Na zwołanym 5 maja 1865 r. zebraniu mieszkańców Krakowa zostało zawiązane Stowarzyszenie Ochotniczej Straży Ogniowej. Liczyło ono ok. 200 członków, którzy zobowiązali się brać udział w ćwiczeniach i pełnić służbę pożarniczą. Prezesem wybrano ówczesnego burmistrza Andrzeja Seidlera-Wiślańskiego[7]. Naczelnikiem i właściwym organizatorem był

[7] Andrzej Seidler-Wiślański, także Andrzej Seidler Ritter von Wiślański (1812–1895) – urzędnik austriacki, prezydent Krakowa w latach 1856–1866. Od 4 XI 1858 r. Honorowy Obywatel Krakowa. 13 IX 1866 r. przekazał urząd na ręce nowo wybranego prezydenta Józefa Dietla.

Wincenty Dołęga-*Eminowicz*[8]. W składzie zarządu był dr Józef Dietl – lekarz, rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego. W dwa lata później – nie bez komplikacji – został zatwierdzony w 1867 r. statut OSO w Krakowie[9].

Adam Stanisław Sapieha

Alfred Zgórski

W oparciu o krakowskie rozwiązania dotyczące ochrony przeciwpożarowej zostały powołane straże ogniowe w: Gródku i Tarnowie – 1865, Wadowicach – 1867, Stanisławowie i Lwowie – 1868, Bochni – 1869, Brodach, Przemyślu, Samborze i Żywcu – 1871, Budzanowie, Chrzanowie, Gorlicach, Jaworowie, Kałuszu, Okocimiu, Podhajacach, Sokalu i Wieliczce – 1872 r[10].

[8] W. Tabasz, *Eminowicz Wincenty herbu Dołęga*, [w:] *Słownik biograficzny polskich strażaków*, pod red. M. Zalewskiego, t. I, Warszawa 2022, s. 76-77.

[9] J. R. Szaflik, *Dzieje ruchu strażackiego do 1918 roku*, [w:] *Z dziejów ochotniczych straży pożarnych. 75 lat Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1996, s. 31; *Utworzenie stowarzyszenia Ochotniczej Straży Ogniowej w Krakowie*, Komenda Miejska PSP w Krakowie, http://archiwum.psp.krakow.pl/historia2.php (dostęp: 20.09.2023).

[10] W. Pilawski, *Wykaz ochotniczych straży pożarnych w układzie chronologicznym*, [w:] *Chronologia powstawania ochotniczych straży pożarnych na ziemiach polskich w latach 1845–1890. OSP ponadstuletnie*, Warszawa 1998, s. 102-107.

Aby skoordynować ich działalność, powołano w 1875 r. Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych w Królestwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim (Dalej: KZ OSP). Inicjatorami jego powstania byli książę Adam Stanisław Sapieha[11] – prezes Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego[12] i dr Alfred Zgórski[13] – dyrektor Banku Krajowego oraz działacze straży pożarnej ze Lwowa. Pierwszym naczelnikiem Związku został radny Lwowa dr Józef Milleret.

Ochrona przeciwpożarowa w Galicji obejmowała[14]:

[11] Książę Adam Stanisław Sapieha h. Lis (1828–1903) – działacz społeczny i polityk, w latach 1861, 1868–1872 i 1883–1895 poseł na Sejm Krajowy, w latach 1875–1899 prezes Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego; kawaler Orderu Złotego Runa. Naczelnik Rady Zawiadowczej Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. Za zasługi dla regionu i pożarnictwa (wystawy pożarnicze) został honorowym obywatelem: Lwowa, Przemyśla, Gorlic, Sanoka, Brodów, Gródka, Jarosławia, Dobromila, Jasła, Buczacza, Kołomyi, Rzeszowa, Tarnopola, Trembowli, Czortkowa i Brzeżan.

[12] Adam Stanisław Sapieha książę h. Lis (1828–1903) – działacz społeczny i polityk, w latach 1861, 1868–1872 i 1883–1895 poseł na Sejm Krajowy, w latach 1875–1899 prezes Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego; kawaler Orderu Złotego Runa. Naczelnik Rady Zawiadowczej Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. Za zasługi dla regionu i pożarnictwa (wystawy pożarnicze) został honorowym obywatelem: Lwowa, Przemyśla, Gorlic, Sanoka, Brodów, Gródka, Jarosławia, Dobromila, Jasła, Buczacza, Kołomyi, Rzeszowa, Tarnopola, Trembowli, Czortkowa i Brzeżan.

[13] Alfred Zgórski h. Kotwicz (1848–1916) – działacz społeczny, członek Izby Panów Rady Państwa, poseł do Sejmu Krajowego Galicji X kadencji. Członek Wydziału Finansowego Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych. W maju 1909 r. został wybrany na prezesa Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego. Działał w Krajowym Związku OSP w Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskiem. Funkcję zastępcy naczelnika Rady Zawiadowczej Krajowego Związku OSP w Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem pełnił w latach 1886–1904 oraz naczelnika (prezesa) od 1904 r. do końca życia. Wyróżniony medalionem z brązu za zasługi 30-letniej pracy na rzecz pożarnictwa krajowego. Za jego życia utworzono fundusz zapomogowy dla poszkodowanych strażaków w pożarach im. dr. Alfreda Zgórskiego.

[14] Zob. Ustawa z 15 listopada 1867 r. *o prawie stowarzyszania się*, Dziennik ustaw państwa austriackiego (dalej: DzUPAust.) nr 134; Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerii (dalej: DzURK) 1891:18, [w:] J. Piwocki (red.), *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, Lwów 1899-1907, t. 1, 1899 r., s. 648; Ustawa z 10 lutego 1891 r. *o policji ogniowej dla miast i miasteczek*, DzURK nr 18, § 7 i § 26 z 1891 r.; Ustawa z 15 listopada 1867 r. *o prawie stowarzyszania się*, (dalej: DzUPAust.) nr 134; Ustawa z 12 sierpnia 1866 r. *o urządzeniu gmin i ordynacji wyborczej dla gmin*, s. 415; *Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem 1875-1900*, Biblioteka strażacka nr 25, red. A. Szczerbowski, Lwów 1900, s. 73; A. Gurnicz, *Kółka rolnicze w Galicji*, Warszawa 1967, s. 249; J. R. Szaflik, *Dzieje Ochotniczych Straży*

I. Ochotnicze straże pożarne (dalej: OSP) w miastach i miasteczkach, które nie przyjęły na siebie obowiązków straży pożarnej gminnej. Były one zorganizowane na podstawie ustawy o stowarzyszeniach z 15 listopada 1867 r. oraz przyjętych statutów. Funkcjonowały one w miastach liczących powyżej 10 000 mieszkańców, a także w mniejszych miastach obok gminnych straży pożarnych.
II. OSP w miastach i miasteczkach, które przyjęły na siebie obowiązek straży pożarnej gminnej. Działały one w oparciu o ustawę o stowarzyszeniach i przepis §16 ustawy o policji ogniowej z 10 lutego 1881 r. Ich funkcjonowanie było obligatoryjne w każdym mieście i miasteczku. Natomiast w gminach, gdzie OSP przyjmował na siebie obowiązki straży pożarnej gminnej, nie było przymusu ich zakładania, a jednostki te uwolniły gminy od obowiązku finansowania oraz utrzymania korpusu straży pożarnej gminnej.
III. Gminne zawodowe straże pożarne (zwane także miejskimi, płatnymi, etatowymi), zakładane w miastach liczących więcej niż 10 000 mieszkańców (poza Lwowem i Krakowem, które były zorganizowane w oparciu o osobne ustawy) bez względu na istnienie OSP oraz w miastach i miasteczkach liczących mniej jak 10 000 mieszkańców, pod warunkiem, że OSP nie przyjęła na siebie obowiązków straży pożarnej gminnej. Ich organizacja wynikała z ustawy o policji ogniowej z 10 lutego 1891 r. oraz na podstawie uchwał rad miejskich w poszczególnych gminach. Na mocy rozporządzenia Wysokiego Wydziału Krajowego z 31 października 1891 r., wprowadzającego w życie ustawę o policji ogniowej, stały korpus gminnej straży pożarnej składał się z od 6 do 12 ludzi i przynajmniej dwóch zaprzęgów konnych.

Pożarnych, wyd. 2, Warszawa 2001, s. 58-60; E. Walczak, *Kompendium historii pożarnictwa i straży pożarnych na ziemiach polskich do 1918 r.*, Warszawa 2003, s. 13-19.

IV. Pomocnicze straże pożarne w miastach i miasteczkach, zorganizowane w myśl § 7 i 26 ustawy o policji ogniowej dla miast i miasteczek stanowiącej: […] *że na wezwanie naczelnika gminy (burmistrza) lub delegata gminy obowiązanym jest każdy mieszkaniec gminy pod karą nieść pomoc przy gaszeniu pożaru* […]. Były one istotnym wzmocnieniem w prowadzeniu bezpośrednich działań ratowniczych OSP lub straży gminnej.

V. OSP w gminach wiejskich zorganizowane na podstawie ustawy o stowarzyszeniach z 15 listopada 1867 r.

VI. Obowiązkowe straże pożarne w gminach wiejskich zakładane na podstawie ustawy gminnej z 1866 r. i postanowień patentu cesarskiego z 1786 r. Do obowiązkowych straży pożarnych w tych gminach należeli sprawni mężczyźni wieku od 18 do 42 lat.

VII. Wiejskie pogotowia pożarne. Były one zorganizowane na podstawie ustawy gminnej i cesarskiego patentu. Wzorem ich było pogotowie pożarnicze wprowadzone w gminach wiejskich powiatu sokalskiego. Ich członkowie winni – jako pierwsi – przystąpić do gaszenia pożaru.

VIII. Inne straże: Straże pożarne kółek rolniczych[15], tworzone od 1903 r. w oparciu o porozumienie między Zarządem Głównym Towarzystwa Kółek Rolniczych i KZ OSP. Nie były one odrębnymi instytucjami, lecz jako korpusy strażackie, na podstawie statutu wzorcowego, tworzyły integralną część kółek rolniczych; straże pożarne fabryczne, złożone z pracowników fabryk[16]; kolejowe – organizowane przez służbę kolei[17]; szkolne w szkołach rolniczych; wojskowe – organi-

[15] J. R. Szaflik, *Dzieje Ochotniczych Straży…*, s. 67-68.

[16] M.in. Ochotnicza Straż Pożarna Fabryczna Browarów Lwowskich we Lwowie, *Kalendarz. Album na rok 1927– 1928, Małopolskiego Związku Straży Pożarnych*, Lwów 1927, s. 118-19.

[17] M.in. Ochotnicza Straż Pożarna przy Warsztatach Polskiej Kolej Państwowej we Lwowie, Ochotnicza Straż Pożarna Kolejowa w Przemyślu, Pożarnicza Drużyna Kolejowej Ochotniczej Straży pożarnej w Stryju. *Kalendarz. Album…*, s. 98-104, 112-119.

zowane w garnizonach wojskowych i dworskie – zakładane były w oparciu o ustawę z 12 sierpnia 1866 r. o obszarach dworskich[18], gdzie zwierzchnik obszaru dworskiego wykonywał funkcję naczelnika gminy, z zadaniami należącymi do policji ogniowej.

Oprócz wyżej wymienionych działały[19]:

1. „Sicze" – stowarzyszenia gimnastyczno-ratownicze złożone z ludności ukraińskiej, które w swoich działaniach miały także za zadanie walkę z pożarami[20]. Organizacje te, działając samodzielnie, nie posiadały statutu i nie utrzymywały związków z innymi strażami, bardziej zajmując się działalnością polityczną w duchu ukraińskiego nacjonalizmu. W 1905 r. organizacja liczyła 42 koła i skupiała 2745 członków.
2. Powstałe 7 lutego 1867 r. Ukraińskie Ochotnicze Stowarzyszenie Gimnastyczne „Sokił" wchodzące w skład Lwowskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokił" [21]. W swoich działaniach podejmowało problematykę przeciwpożarową. Skupione w nim straże pożarne utrzymywały kontakt z KZ OSP, korzystały z pomocy instruktorskiej Związku, organizowały kursy pożarnicze dla ludności. W 1905 r. było 39 kół tej organizacji, do których należało 1540 członków.

Z upływem czasu oraz podejmowanymi przez władze austriackie zmianami w prawie dotyczącym ochrony przeciwpożarowej na terenie Galicji od 1888 r. straże pożarne podzielone były na: I) OSP w miastach i miasteczkach, które nie przyjęły obowiązków straży pożarnej gminnej; II) OSP w gminach wiejskich zorganizowane w oparciu o ustawę o stowarzyszeniach; III) OSP w miastach i miasteczkach, które przyjęły obowiązki straży pożarnej gminnej; IV) OSP gminne (zawodowe) prócz Krakowa i Lwowa tworzone na podstawie uchwał rad miejskich i własnych

[18] H. Izdebski, *Historia administracji*, Warszawa 1997, s. 127.
[19] *Rusińskie straże pożarne*, „Strażak" 1905, nr 3, s. 8.
[20] J. R. Szaflik, *Dzieje Ochotniczych Straży…*, s. 69.
[21] *Kalendarz. Album…*, s. 60-97.

statutów; V) OSP kolejowe, fabryczne, szkolne, wojskowe oraz pogotowia pożarnicze[22].

Po 1875 r. i w ciągu pierwszego okresu istnienia Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych aż do 1891 r. sposób organizacji obrony pożarnej na terenie ziem zaboru austriackiego nie zmienił się (z wyłączeniem Lwowa i Krakowa), bo jeszcze obowiązywał patent cesarski z 1786 r. o policji ogniowej oraz ustawa budowlana. Obwarowania w nich zawarte nie wpływały zasadniczo na powstawanie straży pożarnych, ponieważ nie obligowały one do ich zakładania[23]. Możliwość ich powoływania pozostawiono do dyspozycji naczelników gmin, burmistrzów lub innych podmiotów chcących nieść pomoc w przypadku pożaru.

Najpopularniejszymi były straże gminne w miastach, gdzie strażacy – pompierzy – byli pracownikami gminy, pełniącymi niekiedy również służbę policjantów gminnych i latarników.

Tab. 1. Straże pożarne w Galicji w latach 1875 i 1880

Rodzaj straży	Liczba straży w roku	
	1875	1880
OSP w miastach i miasteczkach	62	136
OSP w gminach wiejskich	1	18
Straże zawodowe (miejskie)	8	13
Pogotowia pożarnicze w gminach wiejskich	6	172
Fabryczne, kolejowe, szkolne, wojskowe	4	20
Razem	81	359

Źródło: *Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem 1875–1900*, „Biblioteka Strażacka" nr 25, s. 68-69.

[22] Zob. *Straże pożarne w Galicji i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem*, „Przewodnik Pożarniczy" (dalej: „Przew. Poż.") 1899 nr 7, s. 67-71. W materiale przedstawiono wykaz straży pożarnych w powiatach oraz szczegółowy wykaz OSP według miejsca ich działania.

[23] *Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem 1875-1900*, „Biblioteka Strażacka" nr 25 (dalej: BS 25), red. A. Szczerbowski, Lwów 1900, s. 170-172.
[W]ykaz miejscowości, w których w latach 1886-1900 powstały straże pożarne.

Struktura straży pożarnych do 1891 r. nie uległa zmianie, ponieważ w dalszym ciągu obowiązywał patent cesarski z 1876 r., w oparciu o który zakładane były kolejne straże pożarne.

Tab. 2. Straże pożarne w zaborze austriackim na początku 1890 r.

Rodzaj straży	Liczba jednostek	Członkowie			Razem
		Czynni	Wspierający	Honorowi	
W miastach i miasteczkach, które nie przyjęły obowiązków straży pożarnej gminnej	40	1109	1123	96	2328
W miastach i miasteczkach, które przyjęły obowiązki straży pożarnej gminnej	221	5203	2937	155	8295
Straż zawodowa	26	413	-	-	413
Jednostki pomocnicze straży pożarnych w miastach i miasteczkach	99	21 048	-	-	21 048
Gminne wiejskie	130	2871	718	96	3685
Obowiązkowe w gminach wiejskich	682	41 566	-	-	41 566
Wiejskie pogotowia pożarnicze	434	15 890	-	-	15 890
Kolejowe, fabryczne, szkolne, wojskowe	72	1268	-	-	1268
Razem	1704	89 368	4778	347	94 493

Źródło: *Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem 1875–1900*, „Biblioteka Strażacka" nr 25, s. 178.

Dane przedstawione w tabeli 2 obejmują wszystkie jednostki OSP działające na terenie zaboru austriackiego. Więcej niż połowa z nich nie należała do KZ OSP i były to straże pomocnicze powoływane na zasadzie pospolitego ruszenia oraz nieposiadające statutów.

Łącznie do jednostek straży pożarnych należało 89 368 członków czynnych, 4778 wspierających, 347 honorowych, którzy działali w 1704 strażach pożarnych. W tym należących do 391 towarzystw OSP członków: czynnych – 9183, wspierających – 4778 i honorowych – 347 oraz do innych 1313 organizacji pożarniczych 80 185 członków czynnych.

W omawianym okresie w powiatach Galicji zamieszkiwało 6 399 950 osób. Biorąc pod uwagę członków czynnych zrzeszonych w towarzystwach OSP, którzy byli gotowi brać udział w działaniach ratowniczych, to na 697 mieszkańców przypadał jeden członek czynny straży pożarnej. Natomiast jeśli dodamy to tego innych członków organizacji pożarniczych, to współczynnik zamknie się liczbą 72 osób. Zważywszy na rzeczywisty zakres działania większości członków organizacji pożarniczych, szczególnie tych niezrzeszonych w Związku OSP, możemy domniemywać, że główny ciężar związany z czynnościami ratowniczymi spoczywał na ogniwach towarzystw związkowych.

W oparciu o wyniki przeprowadzonej analizy stanu ilościowego straży należących do Związku stwierdza się, że w 1897 r. działały cztery rodzaje straży: I – OSP w miastach i miasteczkach, które nie przyjęły na siebie obowiązku straży pożarnych gminnych[24]; II – OSP w miastach i miasteczkach, które przyjęły na siebie obowiązki straży pożarnych gminnych[25]; III – OSP w gminach wiejskich zorganizowane na zasadach ustawy o stowarzyszeniach[26]; IV – OSP gminne (zawodowe, miejskie) zorganizowane na podstawie ustaw policyjno-ogniowych i szczególnych postanowień rad miejskich w miastach liczących powyżej 10 000 mieszkańców i w miastach mniejszych, gdzie OSP nie przyjęły na siebie obowiązków straży pożarnych gminnych[27] i V – OSP fabryczne,

[24] Patrz: liczba jednostek straży w powiatach Galicji: J. R. Szaflik, *Dzieje Ochotniczych Straży…*, s. 61.
[25] Ibidem, s. 61.
[26] Ibidem, s. 64.
[27] Ibidem, s. 65.

zakładowe, dworskie, kolejowe oraz szkolne[28]. W pierwszej grupie było 46 straży, w których służyło 1416 strażaków, w drugiej 186 i 4850 członków, w trzeciej 83 i 2214 członków i w czwartej 37 i 459 członków. Łącznie były 352 straże i 8 939 członków[29].

Nowa jakość w zakresie ochrony przeciwpożarowej nadana została ustawą z dnia 10 lutego 1891 r. o policji ogniowej dla miast i miasteczek Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskiem[30]. Bardzo istotny wkład pracy w projekt ustawy wniósł KZ OSP, którego argumenty poparte uchwałami zjazdów krajowych oraz czterokrotnymi petycjami do Komisji Administracyjnej Sejmu doprowadziły do jej zatwierdzenia i wprowadzenia w życie.

Zgodnie z treścią ustawy o policji ogniowej jej zadania zlecono naczelnikom gmin. Do ich obowiązków należało: opracowanie i wdrożenie regulaminu ogniowego, prowadzenie czynności kontrolnych i egzekwowanie przepisów budowlanych oraz przeciwpożarowych, zwoływanie pospolitego ruszenia mieszkańców do walki z pożarem, wyposażanie gminy w narzędzia pożarnicze oraz przymus zorganizowania straży pożarnej. Efektem wydania ustawy było także uporządkowanie kryteriów przynależności organizacji strażackiej do Związku OSP. Głównymi czynnikami były możliwości ludzkie oraz wyposażenie straży w narzędzia oraz sprzęt do gaszenia pożarów. Stan ten zobrazowano w tab. 3. Jak z niej wynika, ponad 50 procent wiejskich straży pożarnych nie posiadało statutów i zapewne ich działalność była mało znacząca lub żadna.

[28] Ibidem, s. 65.

[29] *Wykaz statystyczny straży pożarnych w Galicyi i Lododomeryj z W. Ks. Krakowskim*, „Przew. Poż." 1897, nr 8, s. 86-87. W tabeli wyszczególniono: ilość OSP w 74. powiatach, liczbę ich członków według grup związanych z miejscem działalności jednostek oraz ich statutami; Zob.: J. R. Szaflik, *Dzieje Ochotniczych Straży…*, podaje, że na terenie poszczególnych powiatów Galicji w 1899 r. w grupie I były 44 straże i 1185 członków, w II-115 – 2758, w III-206 – 5043, w IV-44 – 487, w V-22 – 424. Stanowi to łącznie 431 jednostek i 9907 strażaków, s. 65.

[30] Pełen tekst: http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/plain-content?id=14618 (dostęp: 20.09.2023).

Dynamiczny organizacyjny rozwój OSP spowodował, że pod koniec 1905 r. do straży w Galicji należało 58 665 członków skupionych w 1463 jednostkach, z tego do działań gaśniczo-ratowniczych zdolnych było 53 915 strażaków. W porównaniu z 1890 r. liczba straży zmniejszyła się o 241 jednostek (w tym o 209 wiejskich) i o 35 453 członków czynnych, co było wynikiem wprowadzenia nowych przepisów związanych z prawnym usankcjonowaniem działania straży pożarnych na wsiach.

Tab. 3. Straże pożarne w zaborze austriackim na początku 1905 r.

Rodzaj straży	Liczba jednostek	Liczba członków			Razem
		Czynnych	Wspierających	Honorowych	
Straże zawodowe w miastach	33	478	-	-	478
OSP w miastach, które przyjęły na siebie obowiązki straży gminnej	193	5045	2908	262	8215
OSP w miastach, które nie przyjęły na siebie obowiązków straży gminnej	27	663	266	37	966
Wiejskie OSP	178	4126	1016	261	5403
Straże pożarne przy kółkach rolniczych	108	2696	-	-	2696
Straże pożarne w gminach wiejskich działające bez statutów	751	27 394	-	-	27 394
Pomocnicze straże pożarne zorganizowane z mieszkańców miast i miasteczek	51	6843	-	-	6843
Straże przemysłowe, kolejowe, dworskie, szkolne	41	2385			2385
Straże Lwowskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokił"	39	1540	-	-	1540
Straże pożarne „Sicz"	42	2745	-	-	2745
Razem	1463	53 915	4190	560	58 665

Źródło: *Statystyka straży pożarnych w Galicji*, „Strażak" 1906, nr 1, s. 7-8.

Zakładane towarzystwa straży pożarnych funkcjonowały w oparciu o nadawane im bardzo zróżnicowane statuty. Dopiero

straże zrzeszone w KZ OSP od 1883 r. zaczęły stosować statuty wzorcowe, które przyjmowane były przez większość straży[31]. Uzupełnieniem ich był wprowadzony przez władze Związku regulamin służbowy.

Zgodnie ze statutem, każde pożarnicze towarzystwo działało poprzez swoje organy, którymi było walne zgromadzenie i wydział (organ wykonawczy). Walne zgromadzenie tworzyli członkowie towarzystwa: czynni, wspierający i honorowi. Zgromadzenie zajmowało się sprawami najważniejszymi dla towarzystwa, decydującymi o jego losie, władzach, kierunkach rozwoju oraz istnieniu. Natomiast sprawami bieżącymi towarzystwa kierował wydział, w skład którego wchodził prezes, naczelnik straży, jego zastępca i trzech członków. Z wydziału corocznie ustępował jeden członek, w miejsce którego wybierany lub dolosowywany był nowy członek. Spory powstające między działaczami towarzystwa oraz między członkami a towarzystwem rozstrzygał sąd honorowy, ponadto nad prawidłowo prowadzonymi finansami czuwała komisja finansowa.

Określone przepisami działania policji na miejscu pożaru, ale także na placu ćwiczeń, podczas kontroli przeciwpożarowych oraz na strażackich zebraniach budziły – od początku ich wprowadzenia – kontrowersje. Nadgorliwa ich interpretacja powodowała przywłaszczanie prawa kierowania akcją ratowniczą przez policjantów. Z tego powodu wielokrotnie dochodziło do kontrowersji pomiędzy kierującym akcją naczelnikiem a policją. Dotyczyły one także działań jego pomocnika w zakresie przetrzymywania osób podejrzanych o podpalenie lub kradzież rzeczy pogorzelców. […] *Straż pożarna traktowała, każde z tych występków jako ciężką zbrodnię, godną wysokiej kary, na jaką zasługuje człowiek, który przez swoje postępowanie przeszkadza straży ogniowej w akcji gaszenia i ratowania. Tego rodzaju przestępcę może straż śmiało*

[31] Zob. A. M. Chuchla, *Rodzaje, status prawny i organizacja straży pożarnych funkcjonujących w Galicji doby autonomicznej*, Rzeszów 2014, s. 16.

przytrzymać, jeżeli istnieje podejrzenie, że ucieknie, a osoba jest nieznana. Otóż zamiast szkodliwych dla akcji ratunkowej zatargów uważalibyśmy za pożyteczniejsze udzielenie stosownych wskazówek dowódcy policji przez naczelnika straży. W jakich przypadkach i w jaki sposób naczelnik straży ma to uczynić, zostawiamy jego własnemu rozsądkowi[32].

Powstanie Krajowego Związku Straży Pożarnych. Zjazdy straży pożarnych[33]

Istotny wpływ na powstawanie i jednoczenie galicyjskich straży pożarnych miało powołane, 26 listopada 1860 r., konstytuujące Zgromadzenie Krakowskiego Towarzystwa Ubezpieczeń – zwane „Florianką" [34], z jego prezesem hr. Adamem Potockim (1860–1872)[35].

Głównym zadaniem określonym w „Statucie Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń od Ognia i Gradu w

W pięć lat później na zebraniu 5 maja 1865 r. z udziałem około 200 członków – jako pierwsze w Galicji – powstało Stowarzyszenie Ochotniczej Straży Ogniowej w Krakowie. Jego statut

[32] L. Szyller-Racki, *Przywileje policyjne straży na miejscu pożaru*, „Strażak" 1913, nr 7, s. 3-4.

[33] W dostępnych źródłach i literaturze przedmiotu spotyka się różnorakie numerowanie kolejnych zjazdów straży na terenie Galicji oraz brak pełnego ich nazwania. Kwestie dotyczą określenia (lub jego brak) zjazdu jako walny, skrócenia nazwy do „Zjazd Straży" lub niepełną jego nazwę. W oparciu o większość istniejących źródeł w opracowaniu zastosowano: kolejny numer zjazdu (liczba rzymska), pełną nazwę (Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych) oraz podano miejsce i datę jego odbycia. W wyniku poszerzonych prac badawczych przyjęto, że I Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych odbył się we Lwowie w dniach od 31 października do 1 listopada 1875 r.

[34] Założycielami Towarzystwa byli miedzy innymi: Franciszek Trzecieski, Leon Gołaszewski, Karol Lariss, Władysław Sanguszko i Wiktor Lanckoroński, Kazimierz Starzeński oraz Józef Załuski. Biuro mieściło się w Krakowie przy ul. Basztowej 6-9. Miało oddziały w Katowicach, Krakowie, Poznaniu, Przemyślu, Rzeszowie, Stanisławowie, Tarnopolu, Warszawie i we Lwowie. W 1932 r. Towarzystwo przekształciło się w spółkę akcyjną Krakowskie Towarzystwo Ubezpieczeń „Florianka" w Krakowie SA.

[35] Adam Józef Potocki h. Pilawa (1822–1872), polski polityk galicyjski, jeden z twórców krakowskiego stronnictwa konserwatywnego i orędownik autonomii tego rejonu. Pierwszy prezes Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń w Krakowie (1869–1872).

został zatwierdzony w 1866 r. przez namiestnika Galicji – Agenora hr. Gołuchowskiego[36]. Prezesem wybrano ówczesnego burmistrza miasta – Andrzeja Seidlera (Seidler-Wiślański), naczelnikiem został Wincenty Eminowicz[37].

Adam Potocki

W ślad za krakowskim przykładem zostały zorganizowane OSP w: Gródku koło Lwowa, Tarnowie (1865); Wadowicach (1867); Lwowie, Stanisławowie (1868); Bochni (1869); Brodach, Samborze, Przemyślu, Żywcu (1871); Budzanowie, Chrzanowie, Gorlicach, Jaworowie, Kałuszu, Okocimiu, Podhajcach, Sokalu, Wieliczce (1872)[38].

Istniejąc obok siebie straże pożarne były zdane same na siebie. Nie mając społecznego wsparcia, rozwijały się z trudnościami, przezwyciężając przeszkody związane z dostępem do sprzętu i narzędzi pożarniczych, umundurowaniem, różnorakimi

[36] *Ustawa ogniowa dla król. głównego Miasta Krakowa: przez Wysoki C.K. Rząd krajowy Dekretem z d. 28 kwietnia 1855 do Nr. 6165 zatwierdzona*, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyślu, rpis., nr inw. 4353.

[37] W. Pilawski, *Chronologia powstawania ochotniczych…*, s. 19.

[38] *Krajowy Związek Ochotniczych…*, BS 25, s. 7; *Kalendarz. Album…*, s. 21; W. Pilawski, *Chronologia powstawania ochotniczych…*, zał. 1, s. 102-107.

i niejednoznacznymi przepisami, brakiem przeszkolenia, a także z nieufnością ze strony miejscowych władz. Jednak dominującym czynnikiem był brak łączności między poszczególnymi strażami, który umożliwiałby wymianę doświadczeń. Z tego powodu – mimo odwołania się do hasła „W jedności siła!" – początkowy zapał ich członków zaczął słabnąć.

Wprowadzając w krakowskiej straży powyższe hasło, podjęto próby kontaktów z innymi jednostkami do zwalczania pożarów. Najgorętszymi zwolennikami wymiany doświadczeń między strażami byli: Władysław Bielański, Ludwik Ćwiklicer, Teodor Gaydzicz oraz kilku urzędników Krakowskiego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń. Ci w kontakcie z naczelnikiem OSP w Wieliczce – Józefem Górnisiewiczem, przy współpracy z magistratem tego miasta zamierzali wdrożyć w życie pomysł zwołania zjazdu straży pożarnych. Głównym jego zadaniem miało być założenie struktur związkowych.

Konferencja Straży Pożarnych w Wieliczce – 25 sierpnia 1872 r[39]. Zgromadzeni delegaci straży ogniowych uznali potrzebę zjednoczenia wszystkich towarzystw straży ogniowych w Galicji w jedno stowarzyszenie. Krakowską straż zobowiązano do opracowania statutów dla ogólnego stowarzyszenia wszystkich straży ochotniczych w Galicji, ich zatwierdzenia przez władze rządowe oraz zwołania w Krakowie zjazdu walnego[40]. Punkt obrad związany z miejsce odbycia kolejnego zjazdu wywołał kontrowersje. Podczas procedury głosowania czterech delegatów opowiadało się za Lwowem, ośmiu za Krakowem. Z tego można wyciągnąć wniosek, który potwierdziły późniejsze czasy, że zarysował się

[39] Konferencja (Zjazd) jest określana także jako wiec straży pożarnych. Zob.: *Krajowy Związek Ochotniczych…*, BS 25, s. 13-17; W. Pilawski, *Chronologia powstawania ochotniczych…*, s. 23.

[40] *Krajowy Związek Ochotniczych…*, BS 25, „Protokół spisany w dniu 25 sierpnia 1872 r. z powodu zjazdu straży ogniowych galicyjskich na posiedzeniu w Wieliczce odbytem", s. 14-16.

wyraźny podział dążący, już w Wieliczce, do dominacji jednego z tych środowisk.

Niekwestionowanym dorobkiem wielickiego zjazdu były późniejsze decyzje prawie wszystkich istniejących OSP w Galicji, które poświadczyły chęć przystąpienia do Związku i wysłania delegatów na kolejny zjazd.

Podjęta uchwała w Wieliczce nie została wykonaną, ani w 1872 r., ani w 1873 r. Z tego powodu lwowska OSP podczas swojego posiedzenia 8 maja 1874 r. postanowiła w oparciu o referat sekretarza Rady Zawiadowczej Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem – Henryka Rewakwicza „O organizacji Związku Ochotniczych Straży Pożarnych" wdrożyć go w życie i na posiedzeniu 26 czerwca 1874 r. Wydział Lwowskiej OSP przyjął do realizacji powyższy dokument. Jednakże sprawa ponownie ucichła i przez ponad rok nie znaleziono okoliczności do jej realizacji.

Niewątpliwy wpływ na podjęcie kroków dążących do zjednoczenia straży pożarnych wywarła uroczystość poświęcenia sztandaru OSP w Brodach, 26 lipca 1875 r[41]. Po uroczystościach z udziałem 13 delegacji odbyła się debata przybyłych na imprezę delegatów. Podczas jej trwania polecono Wydziałowi OSP we Lwowie rozesłanie – w trybie pilnym – projektu statutu do wszystkich towarzystw strażackich w kraju oraz zobowiązano lwowską straż do przygotowania walnego zjazdu we Lwowie w dniach 31 października i 1 listopada 1875 r.

Już od 11 sierpnia 1875 r., na mocy wewnętrznych przepisów, lwowska straż zaczęła czynić przygotowania do odbycia zjazdu, czego pierwszym pociągnięciem było przedstawienie C. K. Namiestnictwu, 18 września 1875 r., projektu statutu Związku OSP[42]. W reskrypcie z 30 września 1875 r., złożonym

[41] Ibidem, s. 17.

[42] W działaniach szczególnie zaangażowani byli: Alfred Bojarski, Bruno Hryniewicz, Henryk Rewakowicz, Henryk Hupczyc, Stefan Boguchwalski, Eustachy Borecki,

na ręce prezesa straży dr. Józefa Millerata C. K. Namiestnictwo wyraziło zgodę na zawiązanie towarzystwa, które przyjęło nazwę „Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych w Królestwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim" i przedłożony statut zatwierdziło[43].

Na posiedzeniu komitetu organizacyjnego zjazdu 27 września 1875 r. dokonano podziału na komisje oraz uchwalono jego porządek dzienny.

Warto dodać, że w okresie od konferencji straży w Wieliczce do I Krajowego Zjazdu OSP we Lwowie zorganizowane zostały związkowe OSP w 1873 r. w: Brzesku, Bobrku, Dąbrowie, Drohobyczu, Jarosławiu, Lubaczowie, Myślenicach, Rohatynie, Rzeszowie, Złoczowie i Żółkwi; w 1874 r.: Brzeżanach, Brzozowie, Dębicy, Dolinie koło Stryja, Kamionce Strumiłowej, Kętach, Kolbuszowej, Kołomyi, Kossowie, Limanowej, Mielcu, Mostach Wielkich, Nowym Sączu, Oświęcimiu, Pilznie, Rawie Ruskiej, Sanoku, Starym Samborze (dawniej Stare Miasto), Tyśmienicy, Zakliczynie i Zaleszczykach; w 1875 r. w: Horodenku, Jaśle, Krośnie, Nadwornie, Rudkach i Stryju[44].

I Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych – Lwów, 31 października - 1 listopada 1875 r[45]. W lwowskim zjeździe obecne były OSP i komitety organizujące OSP z: Bobrka, Bochni, Brodów, Brzeska, Brzeżan, Brzozowa, Buczacza, Chrzanowa, Dębicy, Doliny, Drohobycza, Gródka, Jarosławia, Jaworowa, Jaworzna, Kamionki, Kęt, Kolbuszowej, Kołomyi, Krakowa, Kulikowa, Lwowa, Mielca, Mostów Wielkich, Mościsk, Myślenic, Nadworna,

Władysław Gołębski, Jan Jaskólski, Franciszek Kotiers, Ferdynand Hendrich, dr Józef Milleret, Władysław Gubrynowicz, Marcin Majewski, Wojciech Früauff, Skerla, Marian Małuszyński, Stanisław Senderman, Edmund Madejski i Paweł Praun. „Przew. Poż." 1889, nr 3, s. 21; *Księga adresowa królewskiego stołecznego miasta Lwowa*, Rocznik IV, Lwów 1900 r.

[43] W. Pilawski, *Chronologia powstawania ochotniczych…*, s. 23.

[44] *Krajowy Związek Ochotniczych Straży…*, BS 25, s. 29-30; W. Pilawski, *Chronologia powstawania ochotniczych…*, zał. 1, s. 102-107.

[45] *Krajowy Związek Ochotniczych Straży…*, BS 25, s. 23-25; *Kalendarz. Album…*, s. 21.

Nowego Sącza, Okocimia, Oświęcimia, Pilzna, Podhajc, Przemyśla, Rawy Ruskiej, Rohatyna, Rudki, Rzeszowa, Sanoka, Sędziszowa, Sokala, Stanisławowa, Starego Sambora, Strumiłowa, Stryja, Szczerzec, Śniatynia, Tarnopola, Tarnowa, Tłumacza, Tyśmienica, Wadowic, Wieliczki, Zakliczyna, Zaleszczyk, Złoczowa, Żółkwi i Żywca.

Delegatami straży miejskich byli przedstawiciele zawodowych straży pożarnych z: Krakowa, Lwowa, Przemyśla, Tarnopola oraz reprezentanci Rad Miast z Czerniowic, Wadowic i Wieliczki. Razem uczestnikami było 306 delegatów, reprezentujących 57 OSP lub środowisk, które zainteresowane były utworzeniem straży na swoim terenie.

W pierwszym dniu jego obrad został przedyskutowany statut Związku, poruszono problematykę finansów i składek członkowskich oraz wygłoszono dwa referaty o sprzęcie do gaszenia pożarów.

W drugim dniu, 1 listopada 1875 r., zatwierdzono statut Krajowego Związku OSP, wybrano władze, określono warunki przystąpienia OSP do związku, zatwierdzono związkowe godło oraz wyznaczono miejsce kolejnego zjazdu i siedziby Związku. Zaproponowany przez delegatów Kraków oraz Lwów wzbudził wśród delegatów duże kontrowersje i na drodze kompromisu postanowiono: […] *aby siedziba Zarządu Związku była wędrującą co dwa lata: raz we Lwowie, drugi raz w Krakowie*[46].

Organem wykonawczym KZ OSP była Rada Zawiadowcza, którą w wyniku wyborów ustanowili naczelnik Związku dr Józef Millerat – prezes lwowskiej OSP, zastępca – Ludwik Barącz, urzędnik Banku Galicyjskiego Kredytowego, sekretarz – Henryk Rewakowicz, redaktor „Kuriera Lwowskiego" i członkowie Rady Zawiadowczej: Michał Borowski (Podhajce), Józef Górnisiewicz (Wieliczka), Władysław Gubrynowicz (Lwów), Franciszek Łazarski (Tarnów), August Ignacy F.K.J. Łoś (Rawa Ruska), Stanisław

[46] Ibidem, s. 24.

Skrzyński (Rzeszów), Antoni Witosławski (Brody); ich zastępcami: Alfred Bojarski (Lwów), Władysław Lachowicz (Jaworów), Edward Mutka (Złoczów); członkami Komisji Kontrolnej: Wiktor Krokowski (Mościska), Władysław Mühln (Stanisławów), Emil Nowicki (Kołomyja).

Władysław Gubrynowicz

Głównymi celami i zadaniami KZ OSP było: rozwijanie i umacnianie organizacji strażackich oraz związków okręgowych, sprawowanie nadzoru merytorycznego nad jednostkami straży, organizowanie szkolenia oraz ćwiczeń na szczeblu kraju i powiatów, zdobywanie środków finansowych na potrzeby straży, organizowanie działalności kulturalno-wychowawczej, organizowanie zjazdów krajowych oraz regionalnych, współpraca z firmami produkującymi sprzęt pożarniczy, rozwijanie współdziałania z innymi organizacjami gospodarczymi i społeczno-oświatowymi.

Dodać należy, że podczas Zjazdu przyjęto zapis kilku tysięcy guldenów od nieżyjącego już Alberta Karakiewicza – inspektora zakładu asekuracyjnego we Lwowie[47]. Środki te zostały przeznaczone jako zapas „żelazny" w przypadku rozwiązania Związku.

[47] Ibidem, s. 38.

Podczas obrad wysunięty był postulat o utworzeniu – na szczeblu powiatów – okręgowych rad zawiadowczych. Zaczęły one funkcjonować od III Zjazdu Krajowego Związku OSP w 1887 r.

Na zakończenie obrad rozdano uczestnikom medal wybity na pamiątkę Zjazdu. Na awersie widniał napis: „Pamiątka I. Zjazdu Strażackiego we Lwowie dnia 31/10 i 1/11 1875"; na rewersie: godło związkowe i cztery litery „W" ułożone w gwiazdę i znaczące: „wierny, walny, wolny, wasz" oraz napis: „Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicyi i Lodomeryi z W. Ks. Krakowskiem".

Ukoronowaniem i poświadczeniem celowości utworzenia Związku były nabożeństwa w kościele archikatedralnym, cerkwi wołowskiej i synagodze, w których udział wzięli delegaci.

Imprezami towarzyszącymi zjazdowi były ćwiczenia popisowe strażaków ze Lwowa oraz II Krajowa Wystawa, głównie sprzętu i narzędzi służących do walki z pożarami.

Tak efektywnie rozwijający się ruch strażacki, przez prawie dziesięć lat, stopniowo został zahamowywany. Wpływ na to miało wiele czynników, wśród których dominowały kwestie finansowe, miejsce siedziby władz związkowych i jego biura, świadomość ciężaru podejmowanych decyzji i ogólne zniechęcenie oraz zmęczenie na pojawiające się problemy. Mimo tego część aktywistów strażackich podejmowała bardzo różnorakie próby przeciwdziałania tym niesprzyjającym zjawiskom. Pogarszający się stan bezpieczeństwa pożarowego wynikający z drewnianej zabudowy, brak stosowania przepisów zagospodarowania przestrzennego[48] oraz często wybuchające pożary dawały im asumpt do zdecydowanych działań.

W literaturze przedmiotu okres ten nazwany został okresem martwym, bowiem wybrana na I Zjeździe Rada Zawiadowcza posiedzenia odbywała nieregularnie, a podejmowane przez nią

[48] Pierwsze ustawy budowlane, jako odrębne dokumenty wydane zostały dopiero w 1882 i 1889 r.

sporadycznie środki działania oraz wprowadzanie zmian i poprawek w statucie nie mogły być pozytywnie załatwione. Na taki stan rzeczy nałożył się także brak funduszy, które głównym źródłem były składki członkowskie.

W związku z tym podczas poświęcenia sztandaru OSP w Dobromilu, 17 czerwca 1883 r., odbyła się konferencja uczestników strażackiego święta, której przewodniczył dr Alfred Zgórski – prezes lwowskiej OSP[49]. Ze strony jej uczestników padło dużo gorzkich słów pod adresem Rady Związkowej, a rezultatem tego przedsięwzięcia był pomysł zwołania II Krajowego Zjazdu Straży Pożarnych we Lwowie.

II Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych – Lwów, 29 - 30 września 1883 r[50]. Na Zjazd przybyło 40 delegatów i 41 innych uczestników. Zjazdowi przewodniczył Władysław Mühln, a sekretarzowali Konstanty Majewski i Michał Borowski. Po części organizacyjnej głos zabrał dr Ludwik Ćwiklicer, który dobitnie skrytykował bezczynność i opieszałość ustępujących władz Związku. W dalszej części obrad delegaci wprowadzili zmiany w statucie dotyczące wysokości składki członkowskiej oraz siedziby Rady Zawiadowczej, która miała być zlokalizowana w mieście ostatniego Zjazdu.

W wyniku wyborów naczelnikiem został książę Adam Sapieha[51], jego zastępcą – Wincenty Eminowicz, sekretarzem – Henryk Rewakowicz; członkami Rady Zawiadowczej: Władysław Dygulski, Bruno Hryniewicz, Konstanty Majewski, Władysław Mühln, Antoni Orzelski, Stanisław Polanowski; zastępcami: Wilhelm Fenz, Augustyn Locher, Franciszek Łazarski.

Jeszcze w tym samym dniu odbyło się w pałacu naczelnika posiedzenie nowo wybranej Rady Zawiadowczej. Ze względu na uchwałę Zjazdu dotyczącą przeniesienia siedziby Zarządu

[49] *Krajowy Związek Ochotniczych…*, BS 25, s. 40.
[50] Ibidem, s. 41-43 ; *Kalendarz. Album…*, s. 23.
[51] Biogram z nekrologiem Adama księcia Sapiehy, „Przew. Poż." 1903 nr 8, s. 61-66.

związkowego do Krakowa skarbnikiem wybrano Wilhelma Fenza oraz postanowiono kapitał Związku – jako depozyt – złożyć w Galicyjskim Towarzystwie Kredytowym Ziemskim. Kolejne zebrania Rady Zawiadowczej odbyły się 17 lutego 1884 r. i 28 czerwca 1884 r. w Krakowie. Na nich poruszano kwestie przyjęcia przez C. K. Namiestnika zmienionego statutu (nie został on przyjęty), propozycję obsady funkcji zastępcy sekretarza przez hrabiego Andrzeja Potockiego oraz sprawę wydawnictwa pożarniczego.

Wilhelm Fenz

Do zasadniczych przyczyn złej działalności Związku w latach 1875–1885, zaliczyć należy brak siły wykonawczej i dobrze urządzonej kancelarii, brak łączności pomiędzy strażami należącymi do Związku, brak ewidencji istniejących OSP. Przyjęte na Zjeździe i na posiedzeniach Rady Zawiadowczej uchwały nie zostały wykonane, a także nie były podane do wiadomości straży związkowych, które wskutek tego zwątpiły o istnieniu Związku.

Marazm w Związku spowodował, że podczas posiedzenia Rady Zawiadowczej, 29 czerwca 1886 r. doszło do ostrej wymiany

zdań między dr. Alfredem Zgórskim[52] – prezesem lwowskiej OSP a Henrykiem Rewakowiczem – sekretarzem Rady Zawiadowczej, który potwierdził bezczynność Zarząd Związku. Po kilku dniach, na wniosek naczelnika Związku księcia Adama Sapiehy, dr. Alfredowi Zgórskiemu powierzono prowadzenie kancelarii. Jego plenipotencję daleko wykraczały poza normalne prace biurowe. Samodzielnie redagował on pisma do władz państwowych oraz straży pożarnych, układał odezwy i przewodniczył posiedzeniom władz związkowych podczas nieobecności naczelnika.

Aleksander Piotrowski

Nie widząc poprawnej współpracy z kierownikiem kancelarii, Henryk Rewakowicz 29 czerwca 1886 r. złożył dymisję z funkcji sekretarza. Zastąpił go Aleksander Piotrowski ze środowiska lwowskiej straży.

Podczas posiedzenia władz Związku 5 września 1886 r., po uzyskaniu absolutorium z funkcji skarbnika zrezygnował Wilhelm Fenz. Na jego miejsce wybrano Brunona Hryniewicza – naczelnika OSP we Lwowie.

[52] Ś.p. Alfred Zgórski: „Kurjer Lwowski" 1916, nr 137 (dalej: „KL"), s.1; http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=klw&datum=19160316&seite=1 (Dostęp: 20.09.2023).

Należy podkreślić, że mimo zablokowania postulowanych poprawek do związkowego statutu (uchwalony na I Zjeździe), o które wnioskowali strażaccy działacze oraz krytykę poczynań strażaków krakowskich doszło do zdominowania ciał wykonawczych Związku przez strażaków ze Lwowa, co jak pokazała przyszłość miało wpływ na wyraźne ożywienie ruchu strażackiego. Mimo tego, że działacze krakowscy nie udostępnili wytworzonej w minionych latach dokumentacji związkowej.

Należy podkreślić, że podjęte uchwały II Zjazdu Związku uchwały – gdyby były zrealizowane – stanowiłyby pozytywny zwrot w działalności Krajowego Związku.

Mimo tego w pierwszym okresie istnienia Związku powstały OSP w: Krasiczynie, Kutach, Leżajsku, Łańcucie, Mościskach, Radziechowie, Sieniawie – 1876 r.; Sądowej Wiszni – 1877 r.; Dobromilu, Lisku, Radymnie, Strzyżowie, Turku – 1878 r.; Bukowsku, Cieszanowie, Wiśniczu – 1879 r.; Niżankowicach, Rymanowie – 1880 r.; Ciężkowicach, Czortkowie, Krynicy, Nowym Targu, Tartakowie, Trembowli – 1881 r.; Wojniczu – 1882 r.; Krystynopolu, Tuchowie – 1883 r.; Birczy, Dubianach, Ottynii, Potoku Złotym, Rudniku, Spasowie – 1884 r.; Jordanowie, Mikołajewie i Oleszycach – 1885 r[53].

Mający odbyć się w 1885 r. III Walny Zjazd Straży Pożarnych, ze względu na brak aprobaty przez C. K. Namiestnictwo dotyczących wniesionych poprawek w statucie Związku, nie doszedł do skutku. Oznaczało to także, że siedziba Rady Zawiadowczej z Krakowa została przeniesiona do Lwowa, co spowodowało zmiany kadrowe i przebudowę pracy biura Krajowego Związku OSP. Od tej pory Lwów stał się na stałe siedzibą Związku.

[53] *Krajowy Związek Ochotniczych…*, BS 25, s. 42-43; W. Pilawski, *Chronologia powstawania ochotniczych…*, zał. 1, s. 102-107.

III Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych – Lwów, 10 - 11 grudnia 1887 r[54].

Obrady odbywały się w sali kasyna miejskiego z udziałem 55 delegatów wybranych spośród 75 towarzystw OSP i kilkudziesięciu gości. Głównymi tematami obrad było prawne usankcjonowanie działalności Rad Zawiadowczych Związku OSP na szczeblu okręgu, wniesienie petycji do Wysokiego Rządu o subwencje dla Związku, wybór ekspertów do spraw sprzętu pożarniczego, projekt uchwały o przymusowej asekuracji, zmiana w składzie Rady Redakcyjnej „Przewodnika Pożarniczego" oraz jego zawartości, stan finansów oraz majątku Związku oraz unifikacja umundurowania. W ostatnim dniu Zjazdu wybrano nowy skład Rady Zawiadowczej: książę Adam Sapieha – naczelnik, dr Alfred Zgórski – zastępca naczelnika, Henryk Rewakowicz – sekretarz; członkami rady zostali: dr Ludwik Ćwiklicer, Brunon Hryniewicz, Augustyn Locher, Władysław Mühln, Stanisław Polanowski, Franciszek Ważeński; ich zastępcami: Aleksander Koblański, Aleksander Piotrowski i Teofil Witosławski.

IV Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych – Tarnów, 29 - 30 czerwca 1889 r[55].

Miejscem odbytych obrad była sala kasyna miejskiego. Uczestniczyło w nim 62 delegatów[56] z 98 straży[57] i kilkudziesięciu innych

[54] *III. Zjazd strażacki,* „KL" 1887, nr 345, s. 1; *Wywód słowny obrad III. Zjazdu krajowego Związku ochot, straży ogniowych król. Galicyi i Lodomeryi z W. Ks. Krakowskiem. We Lwowie dnia 10 i 11 grudnia1887 r.*, „Przew. Poż." 1888, nr 1, s. 2-5; *Spis delegatów III. Zjazdu kraj. Związku ochotniczych straży ogniowych we Lwowie dnia 10 i 11 grudnia 1887*, „Przew. Poż." 1888, nr 2, s. 11.

[55] *Wywód słowny obrad IV Walnego Zjazdu delegatów kraj. Związku och. straży pożarnych Król. Galicyi i Lodomeryi z W. Ks. Krakowskiem w Tarnowie dnia 29 i 30 czerwca 1889 roku*, „Przew. Poż." 1889, nr 8, s. 57-64.

[56] *Spis delegatów IV. Walnego Zjazdu strażackiego w dniu 29 i 30 czerwca 1889 w Tarnowie*, „Przew. Poż." 1889, nr 7, s. 55.

[57] *Wykaz ochotniczych, straży pożarnych należących do krajowego Związku ochot, straży pożarn. król. Galicyi i Lodomeryi z W. Ks. Krakowskiem w r. 1889*, „Przew. Poż." 1889, nr 7, s. 52-53. W tabelarycznym wykazie zestawiono: rok założenia straży, datę przystąpienia do Związku, miejscowość, imię i nazwisko naczelnika i jego zastępcy, ilość członków czynnych (umundurowanych i nieumundurowanych), ilość sikawek (kołowych, przenośnych), ilość

działaczy strażackich z jednostek organizujących się i nienależących do Związku OSP. Obradom przewodniczyli dr Alfred Zgórski i Władysław Mühln, protokołowali Aleksander Piotrowski, Henryk Rewakowicz i Michał Ryż.

Głównymi przedmiotami obrad było: przedstawienie memoriału Wysokiemu Wydziałowi Krajowemu w sprawie budownictwa ogniotrwałego, powołanie powiatowych instruktorów pożarnictwa, ujednolicenie programów szkolenia ze sprzętem gaśniczo-ratowniczym, udział garnizonowych straży pożarnych w akcjach poza jego koszarami, zorganizowanie Centralnego Wydziału Ochotniczych Straży Ogniowych w Państwie Austriackim z siedzibą w Wiedniu (zaaprobowano projekt statutu), podtrzymanie idei zakładania związków okręgowych, analiza stanu majątku i finansów.

W wyniku wyborów Rada Zawiadowcza ukonstytuowała się w składzie: książę Adam Sapieha – naczelnik, dr Alfred Zgórski – zastępca naczelnika, Henryk Rewakowicz – sekretarz; dr Ludwik Ćwiklicer, Brunon Hryniewicz, Augustyn Locher, Władysław Mühln, Stanisław Polanowski, Franciszek Ważeński – członkowie; Aleksander Koblański, Aleksander Piotrowski, Władysław Turski – zastępcy członków. Obradom Zjazdu towarzyszyła III Wystawa Krajowa sprzętu do gaszenia pożarów.

(węży, wozów rekwizytowych, beczkowozów, drabin, konewek). Razem 96 pozycji; *Wykaz straży ochotniczych obecnie organizujących się*, „Przew. Poż." 1889, nr 7, s. 54. W tabelarycznym wykazie zestawiono: miejscowość, imię, nazwisko i zawód założycieli. Razem 52 pozycje; *Wykaz straży do „Związku" nienależących*, „Przew. Poż." 1889, nr 7, s. 54. Razem 6 pozycji.

V Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych – Przemyśl, 15 - 16 sierpnia 1891 r[58].

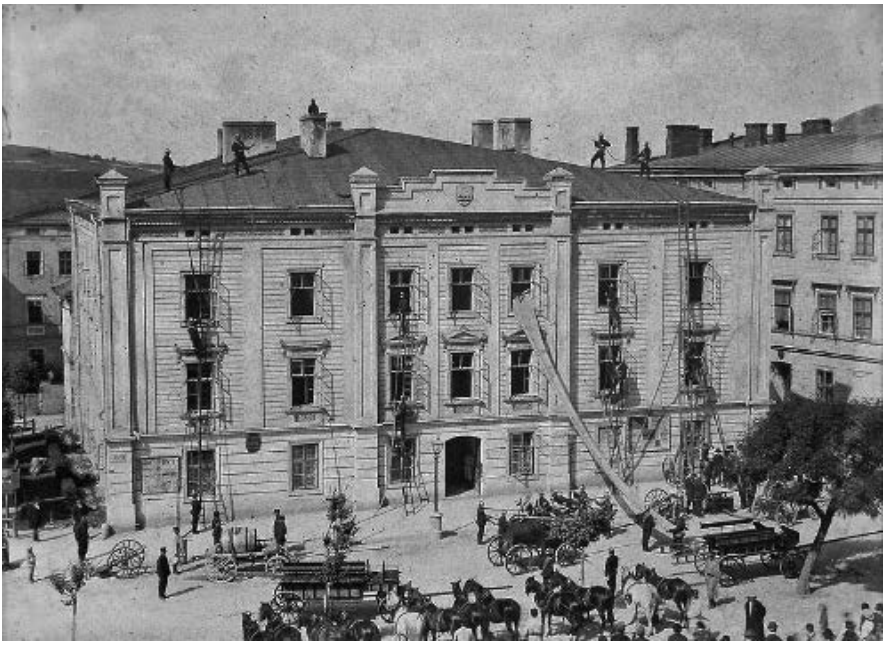
Obrady odbył się w sali posiedzeń przemyskiej Rady miejskiej z udziałem 84 delegatów z 76 OSP[59]. Z powodu choroby w walnym posiedzeniu nie wziął udziału książę Adam Sapieha – naczelnik Związku. Zjazdowi przewodniczył najstarszy wiekiem członek Rady Zawiadowczej Władysław Mühln – naczelnik OSP w Stanisławowie, sekretarzowali Józef Krzyżanowski i Michał Ryż. Wśród kilkudziesięciu tematów związanych z bieżącą działalnością Związku postulowano utworzenie stowarzyszenia kierowników i instruktorów miejskich straży pożarnych, pomoc żołnierzom rannym podczas wojny, zaproponowano wzmożenie wysiłku w celu zachęcenia krajowych firmy do produkcji urządzeń służących gaszeniu pożaru, przyjęto budżet i plan finansowy Związku, zreferowano wprowadzoną 10 lutego 1891 r. nową ustawę o policji ogniowej. Jej zapisy wywołały długotrwałą dyskusję, w której delegaci krytycznie odnosili się do niektórych wprowadzonych uregulowań. Jednak w ostateczności musieli zająć stanowisko, by weszła ona w życie na terenie Galicji. W związku z tym podjęto uchwałę, w której nowo wprowadzone do ustawy przepisy zostały przez delegatów dookreślone. OSP w tym celu winny poszerzyć swój zakres działalności o niesienie pomocy we wszystkich przypadkach zagrożeń życia i zdrowia, być przygotowane do udzielenia pomocy rannym podczas wojny, utworzyć pomocnicze oddziały sanitarne, dokonać odpowiednich zmian w statucie wzorcowym OSP oraz go zatwierdzić na zebraniu walnym. Ponadto delegaci wezwali władze krajowe Związku do: powzięcia czynności prowadzących do skutecznej ochrony przeciwpożarowej we wszystkich miastach kraju, ujednolicenia regulaminu służbowego, ćwiczeń,

[58] *Sprawozdanie z V Walnego Zjazdu delegatów kraj. Związku och. Straży pożarnych Król. Gralicyi i Lodomeryi z W. Ks. Krakowskiem w Przemyślu dnia 15 i 18 sierpnia 1891*, „Przew. Poż." 1891, nr 9, s. 66-71, cz. I i 1891, nr 10, cz. II, s. 73-74.

[59] *Spis delegatów V Walnego Zjazdu strażackiego z dnia 15 i 16 sierpnia 1891 roku w Przemyślu*, „Przew. Poż." 1891, nr 10, s. 77.

rekwizytów, sygnałów i umundurowania. W celu ścisłego wykonywania przepisów o policji ogniowej przez naczelników straży ich zastępców i komendantów oddziałowych postulowano o zrównanie ich praw do praw przysługujących urzędnikom publicznym.

Do Rady Zawiadowczej wybrani zostali: książę Adam Sapieha – naczelnikiem, dr Alfred Zgórski – zastępcą naczelnika, Henryk Rewakowicz – sekretarzem; członkami Rady Zawiadowczej: dr Ludwik Ćwiklicer, Bruno Hryniewicz, dr Zygmunt Miczyński, Władysław Mühln, Stanisław Polanowski, Franciszek Ważeński; zastępcami: August Locher, Władysław Turski i Emanuel Sygiericz.

Ćwiczenia popisowe miejskiej i ochotniczej straży pożarnej na budynku magistratu na przemyskim Rynku. Źródło: Zbiory Działu Historycznego Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej

W drugim dniu zjazdu, pod komendą Józefa Zgórskiego – naczelnika i jego zastępcy Michała Osińskiego, odbyły się ćwiczenia miejskiej OSP na budynku przemyskiego magistratu, które zakończyły się defiladą pododdziałów strażackich.

W czasie trwania zjazdu, w strażackich koszarach, funkcjonowała IV Krajowa Wystawa Przyrządów i Przyborów Pożarniczych.

VI Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych – Lwów, 8 - 9 lipca 1893 r[60]. Obrady toczone były w sali posiedzeń Rady miejskiej w lwowskim ratuszu. Na Zjazd przybyło 70 delegatów z 66 straży pożarnych należących do Związku OSP[61]. Przewodnictwo powierzone zostało dr. Alfredowi Zgórskiemu, który poinformował, że książę Adam Sapieha ze względu na stan zdrowia nie mógł wziąć udziału w zebraniu walnym.

Podczas dwudniowych obrad postulowano, by: mieszkańcy i towarzystwa asekuracyjne zagraniczne przeznaczały pewne kwoty na rzecz ochrony przeciwpożarowej, straże pożarne winny być uwolnione od bezpośredniej zwierzchności urzędów gmin co zwiększyłoby samodzielność tych jednostek podczas działań gaśniczych, naczelnik korpusu straży był członkiem komisji budowlano-kontrolnej, zaprowadzić obowiązek ubezpieczenia od następstw wypadków i chorób wszystkich strażaków w kasie chorych, polepszyć merytoryczną jakość artykułów oraz pozyskiwać korespondentów terenowych do „Przewodnika Pożarniczego". W wielu wypowiedziach powrócił także problem tworzenia związków okręgowych oraz powoływania powiatowych inspektorów pożarnictwa. W zakończeniu udzielono absolutorium ustępującym władzom oraz uchwalono budżet Związku na lata 1893/1895.

Przed aktem głosowania zwrócono się do delegatów o rozważenie propozycji odmłodzenia członków władz statutowych

[60] *Krajowy Związek Straży Ochotniczych*, „KL" 1893:188, s. 1; *Zjazd strażacki*, Dodatek „KL" 1893, nr 190, s. 1; *Sprawozdanie z VI Walnego Zjazdu delegatów krajowego „Związku" ochotniczych straży pożarnych Królestwa Gralicyi i Lodomeryi z W. Ks. Krakowskiem odbytego we Lwowie na dniu 8 i 9 lipca 1893*, „Przew. Poż." 1893, nr 9, s. 65-69, cz. I; 1893, nr 10, s. 73-74, cz. II.

[61] *Spis delegatów VI Walnego Zjazdu strażackiego z dnia 8 i 9 lipca 1893 roku we Lwowie*, „Przew. Poż." 1893, nr 10, s. 75.

Związku, co w przypadku członków Rady Zawiadowczej miało częściowo miejsce. Nowymi członkami władz Związku zostali: książę Adam Sapieha – naczelnikiem, dr Alfred Zgórski – zastępcą naczelnika, Henryk Rewakowicz – sekretarzem; członkami Rady Zawiadowczej: Antoni Bahr, Bruno Hryniewicz; dr. Ferdynand Maiss, dr Zygmunt Miczyński, Stanisław Polanowski, hr. Jan Potocki z Rymanowa; zastępcami członków: Aleksander Koblański, Hipolit Malawski i Emanuel Sygiericz.

Krajowy Nadzwyczajny Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych i V Wystawa Przyrządów Pożarniczych – Lwów, 8 - 10 września 1894 r[62].

W dniach 8, 9 i 10 września 1894 r. we Lwowie, podczas Wielkiej Wystawy Krajowej odbył się Krajowy Nadzwyczajny Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych. Jego gościem honorowym był cesarz Franciszek Józef I. W tym wyjątkowym przedsięwzięciu wzięli udział strażacy ze wszystkich stron Galicji. 8 września blisko 1200 strażaków reprezentujących 143 jednostki z 27 sztandarami pod dowództwem Władysława Mühlna – ze Stanisławowa, na powitanie cesarza, utworzyło szpaler przed dworcem kolejowym. Stąd pod kierownictwem Brunona Hrynkiewicza – naczelnika lwowskiej OSP udano się na miejsce ćwiczeń i biesiady. Powitanie gościa i opis ćwiczeń strażackich szeroko opisywała miejscowa prasa: […] *Przyszła nareszcie oczekiwana z niecierpliwością i niepokojem chwila. Najjaśniejszy Pan przybył w otoczeniu swej świty. Wtedy za trybunami areny zgodnym tętnem uderzało dwa tysiące serc z życzeniem najlepszych sukcesów strażackiego popisu. Zarząd uchwalił zacząć od defilady, do której podzielono przedtem całe strażactwo na cztery oddziały, każdy pod osobną komendą. Dano znak i przy dźwiękach muzyki strażackiej z Tarnowa i ze Złoczowa oddziały w czwórkach z poza trybun na rozległą arenę dziarsko wysuwać się poczęły. Pochód kończą*

[62] *Okólnik. Zjazd strażacki*, „Przew. Poż.” 1894, nr 9, s. 65-66.

liczne przyrządy pożarne, pojedynczo postępujące, w zupełnym do akcji pożarnej pogotowiu. Wspaniały to był widok! Lśniły hełmy strażackiej armii, powiewały sztandary, w milczących szeregach wzorowy porządek kroków i odstępów. Każdy oddział przed trybuną Najjaśniejszego Pana zwrotem głowy na komendę oddał hołd Najdostojniejszemu Gościowi, który go życzliwym odwzajemnił ukłonem.

Defilada udała się bardzo dobrze. Znać i Najjaśniejszy Pan był zadowolony, bo chociaż wyznaczonych z góry 15 minut już upłynęło, trybuny swojej nie opuścił.
Znów dano znak. Ozwały się trąbki strażackie smętnym sygnałem pożarnym i przyrządy, obsadzone liczną załogą, w pełnym galopie koni wyruszyły z za trybun przez całą arenę ku przeciwnej stronie do pawilonu na ćwiczenia przeznaczonego. W lot na dany sygnał stanęła ta masa przyrządów, ludzi i koni na swoich stanowiskach. Wykonano ćwiczenia praktyczne, które jednak z powodu deszczu nie mogły być zupełnie według programu wykonane.

Popis się skończył, lecz nie skończyła się służba strażacka, którą wszystkie korpusy i goście strażaccy pełnili jeszcze i tego i ostatniego dnia Zjazdu na placu. Największa robota była, gdy w dniu 10 września Najjaśniejszy Pan późnym wieczorem o zmroku zjawił się pieszo na Wystawie, celem przypatrzenia się fontaine luminaise i przysłuchaniu się śpiewom „Lutni" i „Echa". Zebrało się kilkadziesiąt tysięcy ludzi, nie łatwą więc była sprawa utrzymania porządku i ułatwienia Monarsze wolnego przejścia przez plac wystawy, a jednak dokonali tego nasi strażacy sami bez niczyjej, pomocy, w sposób, który prawie podziw wywołał[63].

Swoje obowiązki strażacy spełnili godnie, czego dowodem było nadesłane na ręce dr. Alfreda Zgórskiego – zastępcy naczelnika KZ OSP, podziękowanie od Prezydium Wystawy i Komendy Obywatelskiej Straży Honorowej.

[63] *Krajowy Związek Ochotniczych…*, BS 25, s. 51-55.

Ważnym elementem była także przygotowywana od wielu miesięcy przed Zjazdem[64] *wystawa narzędzi, przyrządów i przyborów pożarnych, urządzona w osobnym pawilonie. Jej wyeksponowaniem zajął się Komitet Wykonawczy Rady Zawiadowczej Związku OSP.*

VII Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych – Stanisławów, 25 - 26 sierpnia 1895 r[65]. Miejscem obrad była sala kasyna mieszczańskiego. Zjazd połączony był z jubileuszem 25-lecia stanisławowskiej OSP. Na zjazd przybyło 96 delegatów z 93 związkowych straży pożarnych[66]. Obradom przewodniczyli dr Ludwik Ćwiklicer i Władysław Mühln, sekretarzami byli: Bolesław Kropiński, Antoni Szczerbowski i Witołd Bayger. Zgodnie z wcześniej przesłanym do delegatów programem podczas obrad zjazdu zajęto się m.in. zatwierdzeniem protokołu z VI zjazdu, działaniami Rady Zawiadowczej, funduszami związkowymi, wnioskiem o zmianę na funkcji zastępcy naczelnika, ubezpieczeniem strażaków biorących udział w gaszeniu pożarów, zaaprobowaniem „Podręcznika dla pogotowi w gminach wiejskich" autorstwa A. Szczerbowskiego, przyznaniem zapomóg dla kilku OSP oraz pozyskiwaniem – w drodze konkursu – artykułów do „Przewodnika Pożarniczego". Przyjęto także bardzo dużą kwotę zapisaną w testamencie Krajowemu Związkowi przez Alberta Karakiewicza – inspektora zakładu asekuracyjnego we Lwowie.

[64] *Udział ochotn. Straży pożarnych w powszechnej wystawie krajowej w roku 1894*, „Przew. Poż." 1894, nr 1, s. 1.

[65] *Sprawozdanie z VII Walnego Zjazdu delegatów krajowego „Związku" ochotniczych straży pożarnych Królestwa Galieyi i Lodomeryi z W. Ks. Krakowskiem w Stanisławowie dnia 25 i 26 sierpnia 1895*, „Przew. Poż." 1895, nr 10, s. 73-76; *Wyciąg z protokołu posiedzeń delegatów Krajowego Zjazdu Ochotniczych Straży Pożarnych w Stanisławowie w dniach 22-23 lipca 1911 r.*, „Strażak" 1911, nr 9, s. 3-7.

[66] *Spis delegatów VII Walnego Zjazdu strażackiego w Stanisławowie w dniach 25 i 26 sierpnia 1895 roku*, „Przew. Poż." 1895, nr 10, s. 76-77.

Antoni Szczerbowski

Henryk Rewakowicz

Ludwik Ćwiklicer

Do Rady Zawiadowczej zostali wybrani: książę Adam Sapieha – naczelnikiem, dr Alfred Zgórski i książę Władysław Sapieha – zastępcami naczelnika, Henryk Rewakowicz – sekretarzem; członkami Rady Zawiadowczej: Antoni Bahr, dr Ludwik Ćwiklicer, Bruno Hryniewicz, dr Zygmunt Miczyński, Władysław Mühln, Stanisław Polanowski; zastępcami członków: Mikołaj Jamrowicz, Augustyn Locher, Emanuel Sygiericz. Delegaci podczas Zjazdu mogli obejrzeć wystawę sprzętu i narzędzi pożarniczych.

VIII Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych – Dobromil, 24 - 25 lipca 1897 r[67]. Zjazd odbył się w sali wykładowej Żeńskiej Szkoły Ludowej w Dobromilu. Jego uczestnikami było 118 delegatów związkowych straży pożarnych. Przewodniczyli: książę Adam Sapieha i dr Alfred Zgórski. Sekretarzami byli: dr Karol Kowalski, Michał Ryż, Henryk Rewakowicz i Antoni Szczerbowski.

Podczas obrad przedyskutowano problematykę: wniesienia przez Radę Zawiadowczą petycji celem wydania przez Radę

[67] *Kraj. związek ochot. straży pożarnych*, „KL” 1897:204, s. 1-2; *Kraj. związek ochot. straży pożarnych,* Dodatek „KL” 1897, nr 206, s. 1-2; Zob: *Odezwa w sprawie krajowego Zjazdu strażackiego*, „Przew. Poż.” 1897, nr 5, s. 49-50 i 1897, nr 6, s. 61-62*; Program VIII Walnego Zjazdu strażackiego w dniach 14 i 25 lipca 1897 r.*; „Przew. Poż.” 1897, nr 7, s. 69-70; *Ósmy krajowy Zjazd strażacki w Dobromilu*, „Przew. Poż.” 1897, nr 8, s. 87-88; *Protokół z obrad Delegatów związkowych straży pożarnych Królestwa Galicyi i Lodomeryi z W. Ks. Krakowskiem na VIII Krajowy Zjazd strażacki do Dobromila przybyłych*, „Przew. Poż.” 1897, nr 9, s. 93-99.

Państwa ustawy o przymusie asekuracyjnym z przeznaczeniem środków na wyposażenie straży w sprzęt przeciwpożarowy; utworzenie przy Związku niezależnie od Kasy Zapomóg strażackiej kasy chorych; nabycia portretów księcia Adama Sapiehy i dr. Alfreda Zgórskiego i umieszczenia ich w kancelarii Związku; utworzenie przy Radzie Zawiadowczej sekcji dla spraw technicznych, której zadaniem byłoby redagowanie fachowych podręczników dla straży pożarnych; układanie planów ćwiczeń na Zjazdy strażackie; wydawanie opinii o wynalazkach i wystawianych przyborach do gaszenia ognia; powołanie komisji egzaminacyjnej dla wykładowców kursów pożarnictwa. Zatwierdzono także przepisy dotyczące „Honorowej odznaki za 20 i 25-letnią służbę strażacką".

Decyzją delegatów książę Adam Sapieha – został wybrany naczelnikiem, dr Alfred Zgórski – zastępcą naczelnika, Henryk Rewakowicz – sekretarzem; członkami Rady Zawiadowczej: Antoni Bahr, dr Ludwik Ćwiklicer, Bruno Hryniewicz, dr Karol Kowalski, dr Zygmunt Miczyński, Władysław Mühln; zastępcami członków Rady Zawiadowczej: Augustyn Locher, Emanuel Sygiericz i Stanisław Polanowski.

Na zakończenie obrad przewodniczący podkreślił szczególne zasługi dla pożarnictwa oraz Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych wniesione przez marszałka krajowego hrabiego Stanisława Badeniego, a Zjazd wysłał do niego okolicznościowy adres dziękczynny.

Należy podkreślić, że ta niewielka dobromilska społeczność była zdolna przyjąć uczestników Zjazdu oraz aktywnie uczestniczyć w przygotowaniu wystawy sprzętu i narzędzi pożarniczych.

IX Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych – Lwów, 5 - 6 sierpnia 1900 r[68]. Zjazd odbył się w sali posiedzeń Rady Miejskiej

[68] *Gasiciele pożogi*, „KL" 1900:215, s. 1; *Jubileusz walki z ogniem*, Dodatek do nr 217 „KL" 1900, nr 216, s. 1-2; *Odezwa do związkowych straży pożarnych w sprawie Zjazdu strażackiego*, „Przew. Poż." 1899, nr 4, s. 37; *Ogłoszenie w sprawie Zjazdu strażackiego*,

Lwowa. Pierwotnie przedsięwzięcie miało się odbyć w 1899 r., lecz ze względu na przypadający jubileusz 25-lecia Krajowego Związku OSP Rada Zawiadowcza postanowiła zjazd połączyć ze Zjazdem jubileuszowym w 1900 r. Udział w nim wzięło 102 delegatów[69] reprezentujących 132 związkowe OSP oraz przedstawiciele zawodowych straży pożarnych z Przemyśla i z Jarosławia. Po okolicznościowych przemówieniach włodarza Lwowa, gości zaproszonych, także z zagranicy, delegaci podjęli kilka uchwał, w tym: uchwałę wyrażającą uznanie i podziękowanie za sumienne wywiązanie się z obowiązków Radzie Zawiadowczej oraz za rozwój czasopisma redaktorowi „Przewodnika Pożarniczego"; uchwałę do Wysokiego Sejmu z rezolucją obowiązkowego uiszczania przez firmy asekuracyjne dwuprocentowej opłaty na rzecz krajowego funduszu pożarnego oraz uchwałę zatwierdzającą wybór nowych członków Związku.

Naczelnikiem został książę Adam Sapieha, zastępcą naczelnika – dr Alfred Zgórski, sekretarzem – Henryk Rewakowicz; członkami Rady Zawiadowczej: Antoni Bahr, dr Ludwik Ćwiklicer, Bruno Hryniewicz, dr Karol Kowalski, dr Zygmunt Miczyński, Władysław Mühln; zastępcami członków Rady Zawiadowczej: Augustyn Locher, Emil Łowicki i Michał Osiński.

Z okazji jubileuszu 74 galicyjskie straże w uznaniu zasług położonych dla krajowego strażactwa mianowały dr Alfreda Zgórskiego – zastępcę naczelnika swoim członkiem honorowym.

Na okoliczność Zjazdu została wydana drukiem księga pamiątkowa pt. „Dwadzieścia pięć lat istnienia Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicji i Lodomerii

„Przew. Poż." 1899, nr 7, s. 65; *Odezwa w sprawie jubileuszowego krajowego Zjazdu strażackiego*, „Przew. Poż." 1900, nr 6, s. 53-54; *Program Jubileuszowego Zjazdu Strażackiego we Lwowie w roku 1900*, „Przew. Poż." 1900, nr 8, s. 73-74; *Protokół z posiedzeń Delegatów IX Krajowego Zjazdu ochotniczych straży pożarnych, który się odbył we Lwowie w dniach 5 i 6 sierpnia 1900 r.*, „Przew. Poż." 1900, nr 9, s. 85-98.

[69] *Wykaz związkowych straży pożarnych reprezentowanych na jubileuszowym Zjeździe Strażackim i nazwiska delegatów*, „Przew. Poż." 1900, nr 9, s. 97-98.

z Wielkim Księstwem Krakowskim”[70], opracowana w redakcji „Przewodnika Pożarniczego”.

X Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych – Bochnia, 26 - 27 lipca 1902 r[71]. Obrady zjazdu odbyły się w sali posiedzeń Rady Powiatowej w Bochni. Zaproszenie otrzymały straże liczące nie mniej niż 50 czynnych członków w korpusie. Delegatami było 83 strażaków reprezentujących 189 związkowych straży pożarnych[72] oraz delegaci słowiańskich straży pożarnych z Czech i Moraw, Śląska i straży zawodowej z Przemyśla.

Ze względu na nieobecność spowodowaną dalszą chorobą księcia Adama Sapiehy obrady prowadził dr Alfred Zgórski – zastępca naczelnika Związku. Jego zastępcami byli dr Ludwik Ćwiklicer i dr Władysław Michnik, a sekretarzami Zjazdu: Stanisław Różycki, Michał Ryża i Antoni Szczerbowski.

W pierwszym dniu obrad zatwierdzono protokół IX Krajowego Zjazdu odbytego we Lwowie oraz wysłuchano sprawozdań z czynności Rady Zawiadowczej KZOSP i Komisji Kontrolnej oraz przedyskutowano projekt nowego statutu. Natomiast w drugim dniu podjęto uchwały o wysokości składek członkowskich, budżecie oraz zatwierdzono „Statut Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych w królestwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskiem”. Istotnymi jego postanowieniami było dookreślenie przepisów związanych z kierowaniem Radą związkową przez naczelnika i jego zastępcę oraz dziewięciu jej członków. Ich kadencja miała trwać trzy lata.

Delegaci z zadowoleniem przyjęli decyzję Rada Zawiadowczej, która poczyniła wiele zabiegów, aby polskie straże pożarne na Śląsku austriackim przyjęły polskie komendy do ćwiczeń, przesyłając im wzory druków manipulacyjnych i podręczniki.

[70] http://dlibra.biblioteka.tarnow.pl/dlibra/doccontent?id=198 (Dostęp: 10.09.2023).

[71] *Protokół posiedzeń Delegatów X Krajowego Zjazdu ochotniczych straży pożarnych w Bochni, w dniach 26 i 27 lipca 1902 r.*, „Przew. Poż.” 1902, nr 6, s. 81-91; *X Krajowy Zjazd Strażacki*, „Strażak” 1902:9, s. 7; *Z Galycyi*, „Strażak” 1910, nr 10, s. 5-6.

[72] *Lista delegatów zjazdu w Bochni*, „Przew. Poż.” 1902, nr 6, s. 92-93.

Ważnymi dla pracy Związku był udział jego przedstawicieli w międzynarodowej wystawie przyrządów pożarnych *„Grand conceil international"*, która odbyła się w 1901 r. w Berlinie. Na niej KZ OSP wyróżniono dyplomem honorowym i brązowym medalem[73].

Ogłoszono także delegatom, że podczas odbytego w 1902 r. Zjazdu Słowiańskich Straży Pożarnych[74] Rada Zawiadowcza postanowiła wstąpić do tego Związku, jednocześnie nie wiązać się z założonym 25 marca 1889 r. Stałym Austriackim Komitetem Straży Pożarnej[75] (dawny Austriacki Wydział Strażacki). Miał ono podobne cele i charakter co niemiecki „Feuerwehr Reichsverband" jednak z wyraźną odrębnością i samodzielnością.

Odczytano też apel Towarzystwa Czerwonego Krzyża o tworzeniu przez 15 OSP kolumn transportowych dla rannych żołnierzy na wypadek wojny.

W końcowej części obrad delegaci podjęli uchwały zobowiązujące władze związkowe i jednostki OSP do: systematycznego przeprowadzania rewizji ogniowych budynków, wykonywania ustaw policyjno-ogniowych, lustracji straży pożarnych, przymusowej asekuracji budynków, egzekwowania podatku ogniowego, zakładania czytelni strażackich. Ważnym elementem obrad było utworzenie Funduszu imienia doktora Alfreda Zgórskiego, który

[73] „Kolarz, Wioślarz, Łyżwiarz", dodatek miesięczny „Strażak", 16 V 1901, nr 4 s. 4-5.

[74] Stowarzyszenie Ochotniczych Słowiańskich Straży Pożarnych z Królestw i Krajów Reprezentowanych w Austriackim Reichsracie. Nowe stowarzyszenie postrzegało siebie jako organizację zrzeszającą wszystkie stowarzyszenia straży pożarnych w austriackiej połowie cesarstwa, w tym stowarzyszenia niemieckojęzyczne.

[75] Na spotkaniu założycielskim delegaci reprezentowali sześć stowarzyszeń państwowych straży pożarnych: Czechy (wspólne stowarzyszenie niemiecko-czeskie), niemieckie LFV Morawy-Śląsk, czeskie LFV Morawy-Śląsk, Dolna Austria, Górna Austria, Tyrol. Na przewodniczącego wybrano Reginalda Czermacka z Teplic (Teplice/CZ), a prawnicy dr. Karl Richter z Moraw-Ostrawy (Ostrawa/CZ) i dr. Josef Wedl z Wiener Neustadt na I i II zastępcę przewodniczącego. Stałemu Austriackiemu Komitetowi Straży Pożarnej zezwolono na eksponowanie Orła Cesarskiego od 1895 r., a w 1900 r. zmieniono jego nazwę na Austriacki Komitet Straży Pożarnej i w 1917 r. na Austriackie Stowarzyszenie Straży Pożarnej i Służb Ratowniczych Rzeszy.

przeznaczany był dla strażaków rannych w akcjach gaśniczych oraz ich rodzin – kiedy strażak zginął w walce z pożarami.

W wyniku wyborów naczelnikiem Związku został książę Adam Sapieha, dr Alfred Zgórski – zastępcą naczelnika, sekretarzem – Henryk Rewakowicz; członkami Rady Zawiadowczej: Antoni Bahr, dr Ludwik Ćwiklicer, dr Zygmunt Milczyński, Marcin Majewski, Augustyn Locher i Michał Osiński; zastępcami członków zostali: Stanisław Różycki, Emil Nowicki i Jan Jasica.

XI Krajowy Zjazd Straży Pożarnych – Sanok, 23 - 24 lipca 1904 r[76]. Na kształt organizacyjny sanockiego zjazdu i jego przebieg miał bardzo duży wpływ Franciszek Kuszczak – naczelnik straży pożarnej w Sanoku i członek Rady Zawiadowczej Związku OSP. Problematyka zjazdowych obrad zdominowana była kilkoma merytorycznymi z punktu widzenia zapobiegania pożarom kwestiami. Do nich zaliczyć należy: wydanie zakazu dostępu dzieci do zapałek, częstsze kontrole stanu bezpieczeństwa pożarowego przez członków OSP, określenie powinności organów administracji w stosunku do strażaków podczas akcji ratowniczych, utworzenie przy Związku kasy chorych i oddziału asekuracyjnego oraz zatwierdzenie nowego wzoru „Honorowej odznaki za długoletnią strażacką służbę". W dniu 23 lipca 1904 r. na sanockim rynku związkowymi odznakami „Za nieprzerwaną, wierną i walną służbę strażacką" przez 30 lat odznaczeni zostali: Leopold Biegała, Stanisław Karnas, Franciszek Kuszczak, Aleksander Piecha, Jędrzej Radwański i za 25 lat Wawrzyniec Gadomski. Na podkreślenie – jako realizacja uchwały Zjazdu – zasługuje wydany rozkaz naczelnika Związku obligujący straże pożarne do tworzenia w siedzibach gmin pomocniczych straży pożarnych.

[76] *Program XI Zjazdu strażackiego w Sanoku*, „Gazeta Sanocka" 1904, nr 29, s. 3; *XI krajowy Zjazd strażacki w Sanoku*, „Gazeta Sanocka" 1904, nr 31, s. 1-3; *Krajowy zjazd strażacki*, „Słowo Polskie" 28 VII 1904 r, wyd. popołudniowe, bns; *Z Galycyi*, „Strażak" 1904, nr 6, s. 5-7; *Z Galycyi*, „Strażak" 1904, nr 8, s. 10.

W wyniku wyborów (głosowało 72 delegatów posiadających 161 upoważnień od członków straży związkowych) Alfer Zgórski został naczelnikiem Związku, dr Ludwik Ćwiklicer – zastępcą naczelnika, sekretarzem – Henryk Rewakowicz; członkami Rady Zawiadowczej: Antoni Bahr, dr Zygmunt Milczyński, Władysław Mühln, Michał Osiński, Henryk Rewakowicz, Józef Neuman; zastępcami członków: Leopold Biegała, Stanisław Różycki, Jan Jasica. Do rady dokooptowano Artura Cieleckiego – prezesa kółek rolniczych, Ludwika Gadulskiego – delegata towarzystw ubezpieczeniowych i Stanisława Promińskiego.

Ważnym przedsięwzięciem promującym działania strażaków wśród społeczeństwa były pokazy sprawności i wyszkolenia strażaków sanockiej OSP.

XII Krajowy Zjazd Straży Pożarnych – Lwów, 21 - 22 lipca 1907 r[77]. W Zjeździe, który odbywał się w lwowskim ratuszu oraz na miejskiej strzelnicy, udział wzięło 149 delegatów straży związkowych, którzy reprezentowali ok. 10 tys. strażaków działających w ponad 350 związkowych organizacjach. Licznie reprezentowane były straże z Królestwa Polskiego, Bukowiny, Krakowa, Czech i ruskich organizacji pożarniczych. Obradom przewodniczył Alfred Zgórski – naczelnik Związku, sekretarzami byli Antoni Szczerbowski, Józef Szafrański i Józef Wierzejewski. Należy podkreślić, że po wybuchu w Rosji rewolucji w 1905 r. jej echa były także odczuwalne w zaborze austriackim. Z tego też powodu bardzo ciepło przez uczestników Zjazdu zostali przyjęci delegaci z Rosji i Królestwa Polskiego.

[77] *Zaproszenie. Program zjazdu*, „Strażak" 1907, nr 6, s. 3-4; *Korespondencje. Lwów d. 24 lipca*, „Strażak" 1907, nr 7, s. 4-6; *Protokół z posiedzeń Delegatów XII Krajowego Zjazdu Ochotniczych Straży Pożarnych we Lwowie, w dniach 21 i 22 lipca 1907 r.*, „Przew. Poż." 1907, nr 8, s. 89-99; *Wykaz delegatów na XII Krajowy Zjazd Ochotniczych Straży Pożarnych we Lwowie*, „Przew. Poż." 1907, nr 8, s. 1-3; *XII krajowy Zjazd ochotniczych straży pożarnych*, „KL" 1907, nr 336, s. 4, wyd. popołudniowe; *We Lwowie. Zjazd ochot. straży pożarnych*, „KL" 1907, nr 338, s. 3, wyd. popołudniowe.

Najważniejszym elementem odbytego Zjazdu było wręczenie sztandaru dla KZ OSP[78]. Uroczystość rozpoczęto mszą w katedrze rzymsko-katolickiej, gdzie ks. bp Władysław Bandurski dokonał jego poświęcenia. Po czym zabierając głos Antoni Szczerbowski – jego pierwszy chorąży powiedział (pisownia oryginalna): *Strażacy! Życzeniu waszemu stało się zadość. Macie związkowy sztandar, który nam w tej chwili kościół poświęcił. Sztandar ten jest znakiem naszej jedności i naszej siły, a przemawiają z niego do Was różne inne znaki. Więc przede wszystkiem wizerunek św. Floryana wskazuje Wam, w jakiej zrodzeniście wierze, w jakiej żyć macie i jaką odnieść tam, gdzie Was przeznaczenie po spełnieniu obowiązków Waszych przeniesie. Widnieje z tego sztandaru nasz biały nieskalany Orzeł polski, a obok niego dąży nieprześcigniona Pogoń; oto znaki, że Ojczyzna i służba dla niej, to pierwszy, to naczelny nasz obowiązek. A spoglądają te herby nasze Ojczyste na znamię nasze strażackie, na zawodowe odznaki, które nam przypominają, że i te obowiązki spełniać mamy dla dobra i w myśl zadań naszej Ojczyzny. A cztery otaczają te znaki litery (W. W . W . W.) Wierni jesteście tradycyom narodowym i waszym obowiązkom, Walni bo odważnie niesiecie trud i życie w ofierze, Wolni, od haseł obcych naszym świętym hasłom, Wasi, bo dla służby waszych współobywateli oddani. A znaki te na szkarłatnem widnieją polu. Szkarłat, to barwa nasza narodowa, szkarłat, to znamię ognia, który tłumimy i gasimy. Ale gasimy tylko ogień, który niszczy, który łzy wyciska, który życie zabija Jest jednak ogień w sercach*

[78] Opis sztandaru (pisownia oryginalna): „Sztandar Związkowy zrobiony jest z podwójnej jedwabnej materyi, koloru ponsowego, o rozpięciu 120/150 centymetrów. Drzewiec na 21/2 m. wysokości, zakończony. Materya sztandaru okryta jest srebrną frendzlą Na materyi po jednej stronie widnieje godło strażackie, haftowane srebrem, na rogach herb Polski i herb Litwy. Na materyi z drugiej strony haftowany jest św. Floryan kolorowo, a przeważnie srebrem. Sztandar zdobią dwie szarfy po 28 cm. szerokie: ponsowa i biała. Ponsowa obszyta jest frendzlą srebrną, a biała frendzlą złotą, Na szarfie białej napis złoty: „Kraj. Związek Ochotn. Straży Pożarnych r. 1875”, a na szarfie ponsowej napis haftowany, srebrny: „W. W. W. W . – 1907”. Sztandar wykonany został bardzo starannie i pięknie w pracowni p. Faustyny Jakóbiak we Lwowie, gwoździe do sztandaru (kształt hełmów strażackich) wyrobił p. Edmund Maryan Beer, jubiler i złotnik we Lwowie”.

naszych, którego nie gasimy, ale go wzniecamy i to ogień miłości, ogień poświęcenia, ogień pracy […]. Po przemówieniu orkiestra odegrała hymn „Jeszcze Polska nie zginęła" i wszyscy po sformułowaniu strażackich szyków przedefilowali przez miasto.

Sztandar KZOSP wręczony 21 lipca 1907 r. Źródło: „Przewodnik Pożarniczy" 1907, nr 8 r., s. 9

Merytoryczna część obrad poświęcona była podjęciu uchwał o powołaniu w powiatach lustratorów, których zadaniem byłoby organizowanie straży i czuwanie nad ich działalnością oraz o zintensyfikowanie poczynań w celu tworzenia w OSP oddziałów samarytańskich.

Delegaci wybrali nowe władze, którymi zostali: dr Alfred Zgórski – naczelnikiem; dr Ludwik Ćwiklicer – zastępcą naczelnika; sekretarzem – Henryk Rewakowicz (do 26 X 1907 r., od 26 X 1907 r. – Antoni Szczerbowski), członkami Rady Zawiadowczej: Antoni Bahr, Leopold Biega, Janusz ks. Radziwiłł, dr

Zygmunt Miczyński, Stanisław Promiński, Józef Wierzejski; zastępcami członków Rady: Seweryn Ćwikliński, Ludomił Fiałkiewicz i Michał Osiński.

Delegaci XII Krajowego Zjazd Straży Pożarnych we Lwowie z nowo wręczonym sztandarem. Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe

Końcowymi elementami Zjazdu były pokazy sprawności straży pożarnych z okolic Lwowa i ćwiczenia lwowskiej OSP. Delegaci mieli też możliwość zwiedzania znajdującej się we Lwowie Panoramy Racławickiej (Bitwa pod Racławicami) oraz uczestniczyli w strażackiej biesiadzie.

XIII Krajowy Zjazd Straży Pożarnych – Kraków, 12 - 13 lipca 1908 r[79]. W sobotę 12 lipca 1908 r. w Parku Krakowskim odbyło się powitanie około 300 uczestników Zjazdu, którego dokonał

[79] *Program zjazdu strażackiego w Krakowie. Porządek dzienny*, „Strażak" 1908:6, s. 9-10; *Zjazd strażacki*, „KL" 1908, nr 322, s. 3; *Krajowy zjazd strażacki*, „KL" 1908, nr 323, s. 3; *Krajowy zjazd strażacki*, „KL" 1908, nr 324, s. 3; *Na zjeździe delegatów ochotniczych straży pożarnych*, „Kurjer Stanisławowski" 1908, nr 1139 (dalej: „K. Stanisław."), s. 2; *Ze zjazdu strażackiego w Krakowie*, „Strażak 1908, nr 7, s. 7-9.

Feliks Nowotny – naczelnik krakowskiej OSP, a następnie odbyła się konferencja naczelników Związków okręgowych. Po czym – do pomnika A. Mickiewicza – nastąpiła defilada strażackich oddziałów od Bramy Floriańskiej, przez Rynek i ulicą Grodzką, gdzie w kościele pod wezwaniem św. Floriana odprawiono Mszę świętą.

W następnym dniu w sali posiedzeń Rady Miasta Krakowa odbyły się obrady delegatów zjazdu. Zainicjował je przemówieniem dr Alfred Zgórski, czcząc jubileusz cesarski oraz witając delegatów z Królestwa Polskiego, Czech, Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń, Zarządu Głównego Kółek Rolniczych i strażaków.

Efektem długo trwającej dyskusji (zgłoszono 50 wniosków) były postulaty utworzenia organizacji naczelników zawodowych straży pożarnych i ich zjazd w Przemyślu oraz domagania się od Sejmu Krajowego opodatkowania gmin i instytucji asekuracyjnych lub podjęcia uchwały wspierającej coroczny budżet Związku w wysokości 60 000 koron.

W wyniku wyborów kierowanie związkiem powierzono dr. Alfredowi Zgórskiemu. Jego zastępcą został Feliks Nowotny, a sekretarzem Antoni Szczerbowski. Członkami Rady Zawiadowczej zostali: Artur Zaręba Cielecki – prezes Towarzystwa Kółek Rolniczych, Józef Neuman – prezes lwowskiej OSP, Tadeusz Stasicki – delegat Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń.

Zaaprobowano także wniosek, by kolejny XIV Krajowy Zjazd Straży odbył się w Krakowie. W związku z ogólnonarodowymi uroczystościami jubileuszu 500-lecia bitwy pod Grunwaldem oraz odsłonięciem pomnika Władysława Jagiełły zjazd został odwołany. Zgodnie z decyzją Rady Zawiadowczej z 4 czerwca 1910 r. i Komendy Obchodów Grunwaldzkich do Krakowa w dniach 14 – 17 lipca udały się liczne delegacje straży pożarnych z Galicji, które wystąpiły pod jednym – związkowym sztandarem.

Oznakami honorowymi za długoletnią i nieprzerwaną służbę odznaczono: Wilhelma Fenza (35 lat) Kolmana (30 lat), Jana Hakosia (25 lat) i Seweryna Ćwiklińskiego (20 lat).

Po południu Feliks Nowotny wygłosił referat o automobilach mogących służyć jako samochody gaśnicze dla straży pożarnych. Na zakończenie zjazdu jego uczestnicy zwiedzili kopalnię soli w Wieliczce oraz wzięli udział w przedstawieniu kinematograficznym i pożegnalnej kolacji w Starym Teatrze w Krakowie.

XIV Krajowy Zjazd Straży Pożarnych – Stanisławów, 21 - 23 lipca 1911 r[80]. Obrady Zjazdu odbywały się w sali stanisławowskiego gniazda „Sokoła". Poprzedzone zostały one naradą naczelników okręgowych straży pożarnych, uczestnictwem delegatów w ćwiczeniach strażackich i wykładzie Antoniego Bahra. W następnym dniu po mszy świętej odbywały się obrady w siedzibie straży. Obradom przewodniczył Alfred Zgórski – naczelnik Związku, a sekretarzami byli Antoni Szczerbowski i Antoni Halka. Tę część poprzedziła uroczystość wręczenia Honorowej Odznaki Związkowej i dyplomu Wilhelmowi Fenzowi – naczelnikowi OSP w Krakowie i Feliksowi Kwaśniewskiemu ze Stanisławowa.

Głównymi zagadnieniami, które podejmowali delegaci w czasie dyskusji były: organizowanie nowych straży i związków okręgowych, udzielanie merytorycznej pomocy dla powstałych i nowo tworzonych OSP, opracowywanie fachowych podręczników dotyczących obsługi sprzętu do gaszenia pożarów, pomaganie przy zakupie urządzeń pożarniczych, intensyfikacja kontroli przeciwpożarowych w sanatoriach i uzdrowiskach, organizacja kursów pożarniczych, prowadzenie zrównoważonej polityki finansowej. Ważnym elementem świadczącym o rozwoju straży pożarnych w Galicji było szczegółowe przedstawienie stanu osobowego, wyposażenia, bazy kwaterunkowej oraz strażackiej działalności podczas gaszenia pożarów. Na stan członków straży zgromadzonych w Związku składało się: 7756 strażaków czynnych,

[80] *Witajcie. Zjazd strażacki,* „K. Stanisław." 1911, nr 1350, s. 1; *Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych we Lwowie*, „Strażak" 1911, nr 7, s. 4-7; *Wyciąg z protokołu posiedzeń delegatów Krajowego Zjazdu Ochotniczych Straży Pożarnych w Stanisławowie w dniach 22 i 23 lipca 1911 r.*, „Strażak" 1911, nr 9, s. 3-7.

5453 – wspierających i 415 – honorowych. Należeli oni do 335 jednostek OSP[81].

Zjazd podjął uchwały w sprawie: zatwierdzenia działalności Rady Zawiadowczej za lata 1909–1911 oraz gospodarki finansami i mieniem Związku, przyjęcia projektu „Statutu Krajowego Związku OSP Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim", podziału środków na zapomogi, pełnego i regulaminowego umundurowania wszystkich OSP w przeciągu dwóch lat, zmiany funkcji sekretarza Związku dla Antoniego Szczerbowskiego na dyrektora Związku.

W wyniku wyborów dr Alfred Zgórski został naczelnikiem Związku, Józef Wierzejewski – zastępcą naczelnika, Antoni Szczerbowski – sekretarzem. Członkami Rady Zawiadowczej zostali: Antoni Bahr, Karol Baczyński, Wilhelm Fenz, Jan Krupski, Karol Mokrzycki i Michał Osiński; zastępcami członków: Seweryn Ćwikliński, Jerzy Pytlik i Józef Scholz. Do komisji kontrolnej wybrano Franciszka Dworskiego, Józefa Halkę i Seweryna Witoszyńskiego. Podczas pierwszego posiedzenia Rady Zawiadowczej do jej składu dokooptowano Telesfora Adamskiego, Józefa Neumana i Tadeusza Stasickiego.

Na zakończenie zjazdu jego uczestnicy wzięli udział w festynie w miejscowości Jaremcza, na który KZ OSP zaproszenia otrzymało kilka straży także z Królestwa Polskiego.

XV Krajowy Zjazd Straży Pożarnych – Lwów, 28 - 29 września 1913 r[82]. Przed oficjalnym otwarciem Zjazdu, w godzinach porannych, odbyły się pokazowe ćwiczenia sprawność lwowskich strażaków. Obrady Zjazdu prowadził dr Alfred Zgórski – naczelnik Związku, który witając 500-osobową grupę delegatów, podkreślił, iż odbywa się on w 50-rocznicę ostatnich walk o wolność ojczyzny. Po jego wystąpieniu przyjęto sprawozdanie z czynności Rady Zawiadowczej i komisji kontrolnej. Postanowiono także zacieśnić

[81] Szczegółowe dane statystyczne w: *Z Galcyi*, „Strażak" 1911, nr 7, s. 4-7.
[82] *Zjazd strażaków*, „KL" 1913:, nr 47, s. 1; 1913, nr 448, s. 3.

współpracę w ramach ochrony przeciwpożarowej z organizacjami „sokolniczymi" oraz zwrócono się do władz państwowych o przeznaczenie większych subwencji na rzecz straży pożarnych.

W czasie Zjazdu do władz związkowych wybrano dr. Alfreda Zgórskiego – naczelnikiem, Jerzego Wierzejewskiego – zastępcą naczelnika, Antoni Szczerbowski – sekretarzem. Członkami Rady Zawiadowczej zostali: Seweryn Ćwikliński, Wilhelm Fenz, Jan Krupiński, Michał Osiński, Jerzy Pytlik, dr Jakób Zgórski (syn Alfreda), Władysław Haładewicz, Mikołaj Jamrowicz, Mieczysław Presza. W komisji kontrolnej zasiedli: Stanisław Bochniwicz, Franciszek Dworski, Antoni Siwek. Członkami honorowymi Związku zostali: Józef Neuman i Telesfor Adamski – reprezentanci kółek rolniczych i Tadeusz Stasicki – reprezentant „Florianki".

Z okazji Zjazdu i 30-letniej pracy w Związku Rada Zawiadowcza KZOSP dokonała szczególnego wyróżnienia, wręczając specjalną plakietę pamiątkową (jedyny egzemplarz) dr. Alfredowi Zgórskiemu – naczelnikowi, organizatorowi i współtwórcy Związku, zasłużonemu działaczowi pożarnictwa w Małopolsce.

W okresie tej kadencji nastąpiła bardzo ożywiona działalność związkowa, którą przerwał wybuch I wojny światowej. W przeciągu zaledwie kilku dni pod broń powołano nieomal cały KZ OSP. Wspólnie z kółkami strzeleckimi działającymi przy strażach pożarnych utworzono ponad 200-osobowy legion pod dowództwem ppłk. WP Karola Baczyńskiego – prezesa lwowskiej straży pożarnej. Z pozostałej części członków Związku, we współpracy z Czerwonym Krzyżem, zorganizowane zostały Sanitarne Kolumny Transportowe. Pod naporem nieprzyjaciela biuro związkowe wraz z naczelnikiem Alfredem Zgórskim (we Lwowie zastępował go syn Alfred) i Bolesławem Wójcikiewiczem – dyrektorem biura zostało przeniesione do Widnia, skąd próbowano koordynować prace straży pożarnych, nastawionych głównie na walkę z pożarami mającymi bezpośredni związek z działaniami wojennymi.

Tab. 4. Wykaz Zjazdów Straży Pożarnych Związku OSP w Galicji w latach 1872–1913

Nr zjazdu	Miasto	Data
Zjazd Straży w Wieliczce		25 sierpnia 1872 r.
I	Lwów	31 października – 1 listopada 1875 r.
II	Lwów	29 – 30 września 1883 r.
III	Lwów	10 – 11 grudnia 1887 r.
IV	Tarnów	29 – 30 czerwca 1889 r.
V	Przemyśl	15 – 16 sierpnia 1891 r.
VI	Lwów	8 – 9 lipca 1893 r.
Krajowy Nadzwyczajny Zjazd we Lwowie		8 – 10 września 1894 r.
VII	Stanisławów	25 – 26 sierpnia 1895 r.
VIII	Dobromil	24 – 25 lipca 1897 r.
IX	Lwów	5 – 6 sierpnia 1900 r.
X	Bochnia	26 – 27 lipca 1902 r.
XI	Sanok	22 – 24 lipca 1904 r.
XII	Lwów	21 – 22 lipca 1907 r.
XIII	Kraków	12 – 13 lipca 1908 r.
XIV	Stanisławów	21 – 23 lipca 1911 r.
XV	Lwów	28 – 29 września 1913 r.

Źródło: Opracowanie autora na podstawie „Przewodnik Pożarniczy", „Strażak", Kurjer Lwowski", „Gazeta Sanocka", Krajowy Związek…, BS nr 25, wydawanych w latach 1889–1913

Rada Zawiadowcza Krajowego Związku OSP

Podczas obrad I Krajowego Zjazdu OSP w Galicji, który od 31 października do 1 listopada 1875 r. odbył się we Lwowie, jako organ wykonawczy Związku powołano Radę Zawiadowczą. Pierwszymi jej funkcyjnymi byli: naczelnikiem (później dyrektorem) dr Józef Millerat – prezes lwowskiej straży, Ludwik Barącz – zastępcą naczelnika (z-ca dyrektora), Henryk Rewakowicz – sekretarzem (redaktor „Kuriera Lwowskiego"). Później skład został poszerzony o dwóch członków. Na szczeblu powiatów od III Zjazdu Krajowego Związku OSP w 1887 r. zaczęły funkcjonować okręgowe rady zawiadowcze.

Biuro rady znajdowało się przemiennie w cyklu dwuletnim we Lwowie i w Krakowie. Jednak na skutek licznych nieporozumień między członkami krakowskiej i lwowskiej straży pożarnej od 1886 r. na stałe zostało ono przeniesione do Lwowa.

Między poszczególnymi zjazdami Rada Związku zajmowała się przede wszystkim realizacją uchwał zjazdowych, sprawami bieżącego zarządzania organizacją, czuwaniem nad rozwojem straży pożarnych, pośrednictwem w zakupie sprzętu pożarniczego i pomocą w wyposażeniu straży w urządzenia gaśnicze, poborem składek członkowskich, wydawaniem czasopism fachowych i publikacji oraz finansami. Dla przykładu 2 kwietnia 1892 r., po zatwierdzeniu protokołu z posiedzenia 28 września 1891 r. Rada zajmowała się następującą problematyką[83]: sprawozdaniem z czynności Komitetu wykonawczego (od 28 IX 1891 r. do 1 IV 1892), finansami i zamknięciem rachunków (IV kwartał 1891 r. i I kwartał 1892), sprawozdaniem z wykonania uchwał V Zjazdu OSP w sprawie nowej ustawy o policji ogniowej dla miast i miasteczek, sprawozdaniem w sprawie organizacji pomocy dla rannych żołnierzy podczas wojny, wnioskiem w sprawie utworzenia instytucji inspektorów pożarnych w powiatach, sprawozdaniem z lustracji straży ochotniczych, wnioskami OSP w sprawie polepszenia bytu towarzystw strażackich, zatwierdzeniem dodatków dla Związków okręgowych, zatwierdzeniem sygnałów na hupkę dwutonową, prośbami o zapomogi, żądaniem Austriackiego Związku Strażackiego dot. sporządzenia tabel statystycznych istniejących straży ochotniczych w kraju oraz spisem sikawek i narzędzi pożarniczych[84].

[83] *Sprawozdanie z II-go posiedzenia Rady Zawiadowczej Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Ks. Krakowskiem z dnia 2 kwietnia 1892 r.*, „Przew. Poż." 1892, nr 4, s. 25-31.

[84] Aktywność działań oraz podejmowaną problematykę można prześledzić na podstawie „Sprawozdań z czynności Rady Zawiadowczej Krajowego Związku OSP", sporządzanych w 2-letnich międzyzjazdowych okresach. W latach 1897–1900 odbyły się one: 9 I, 24 IV, 1 VIII, 9 X 1897 r.; 5 II, 30 IV, 22 X 1898 r.; 11 III, 8 VII, 21 X 1899 r.; 10 III, 16 VI, 27 X 1900 r.

Tab. 5. Członkowie kierownictwa Rady Zawiadowczej ZOSP w latach 1875–1914

Międzyzjazdowe okresy	Czas pełnienia funkcji	Naczelnik Związku	Zastępca naczelnika Związku	Sekretarz Rady Związku
Od I Zjazdu Związku OSP we Lwowie do II Zjazdu Związku OSP we Lwowie	1 XI 1875-30 IX 1883 r.	dr Józef Millerat	Ludwik Barącz	Henryk Rewakowicz
Od II Zjazdu Związku OSP we Lwowie do XI Zjazdu Związku OSP w Sanoku	30 IX 1883-24 VII 1904 r.	książę Adam Stanisław Sapieha	książę Władysław Leon Sapiecha (30 IX 1883 - 11 XII 1887), Wincenty Eminowicz (30 IX 1883 - 11 XII 1887), dr Alfred Zgórski (11 XII 1887-24 VII 1904)	Henryk Rewakowicz – do 30 IX 1907 r.
Od XI Zjazdu Związku OSP w Sanoku do XIII Zjazdu Związku OSP w Krakowie	24 VII 1904-13 VII 1908 r.	dr Alfred Zgórski	dr Ludwik Ćwiklicer	Henryk Rewakowicz – do 30 IX 1907 r., od 26 X 1907 r. Antoni Szczerbowski
Od XIII Zjazdu Związku OSP w Krakowie do XIV Zjazdu Związku OSP w Stanisławowie	13 VII 1908-23 VII 1911 r.	dr Alfred Zgórski	Feliks Nowotny	Antoni Szczerbowski
Od XIV Zjazdu Związku OSP w Krakowie do rozpoczęcia I wojny światowej	23 VII 1911-28 VII 1914 r.	dr Alfred Zgórski	Józef Wierzejewski	Antoni Szczerbowski

Źródło: Opracowanie autora na podstawie: „Przewodnik Pożarniczy", „Strażak", „Kurjer Lwowski", „Gazeta Sanocka", Krajowy Związek…, BS 25 wydawanych w latach 1889–1913

Związki okręgowe straży pożarnych

Problematyka związków okręgowych znalazła swoje odzwierciedlenie w konkretnych zapisach statutu Krajowego Związku OSP. Należeć do nich mogły wyłącznie straże zrzeszone w Związku krajowym. Nie były one samoistnymi stowarzyszeniami, a tylko organami pomocniczymi Związku.

Już podczas obrad III Krajowego Zjazdu Straży Pożarnych we Lwowie w 1887 r[85]. dyskutowano o ich utworzeniu. W ślad uchwały zjazdowej dr Ludwik Ćwiklicer – członek Rady Zawiadowczej – opracował projekt ich organizacji, który rozesłano do związkowych straży pożarnych z żądaniem poczynienia uwag. Żadna ze związkowych straży pożarnych uwag do niego nie wniosła. Wobec tego, postanowiono na posiedzeniu Rady Zawiadowczej Krajowego Związku OSP 7 lipca 1888 r. uważać sprawę jako niezakończoną[86]. W oparciu o wystąpienie Władysława Turskiego – członka Rady Zawiadowczej KZ OSP – powrócono do niej na posiedzeniu 5 października 1889 r. Wówczas podzielono wszystkie związkowe straże pożarne na 26 związków okręgowych z siedzibami w: Bochni, Borszczowie, Brzozowie, Buczaczu, Cieszanowie, Czortkowie, Horodence, Jarosławiu, Jaśle, Kolbuszowej, Kołomyi, Lwowie, Nowym Sączu, Oświęcimiu, Przemyślu, Rohatynie, Rzeszowie, Samborze, Sokalu, Stanisławowie, Suchej, Wieliczce, Tarnopolu, Tarnowie, Trembowli, Złoczowie[87].

Związki okręgowe otrzymały regulamin, w którym określono, że okręg może zafunkcjonować przy złożeniu deklaracji przynajmniej przez pięć OSP. Dodać należy, że formalne przypisanie straży do okręgów bez ich subsydiowania przez KZ OSP wpłynęło niekorzystnie na ich organizację oraz późniejsze działania.

[85] *Krajowy Związek Ochotniczych…*, BS 25, s. 75-78.

[86] *Okólnik L. 332, Do P. P. Naczelników ochotniczych straży pożarnych*, s. 81; *Instrukcja dla okręgowych Związków OSP Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim*, [w:] *Sprawozdanie z IV posiedzenia Rady Zawiadowczej Krajowego Związku OSP Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim z dnia 20 X 1888 r.*, „Przew. Poż." 1888, nr 11, s. 83-84.

[87] „Przew. Poż." 1889, nr 11, s. 83-84; 7, 1890, nr 7, s. 52-53.

Wobec tego w 1899 r. KZ OSP przeprowadził drugą próbę organizacji okręgowych związków. W tym celu wydał nowy regulamin, zapewnił związkom okręgowym dochód na wydatki kancelaryjne w formie subwencji, a istniejące przyporządkował do siedemnastu okręgów zgodnych ze strukturą administracyjną powiatów[88]. Zaznaczając, że naczelnym i podstawowym zadaniem związków okręgowych jest wspieranie Związku Krajowego w wykonywaniu jego zadań m.in. wpływanie na rozwój straży pożarnych istniejących w okręgu (bez względu na przynależność do Związku), udzielanie wskazówek i rad przez pożarniczych instruktorów, utrzymywanie ewidencji straży pożarnych w okręgu, przeprowadzanie ćwiczeń i zawodów strażackich oraz raportowanie z wykonanych zadań naczelnictwu krajowemu, wydziałom i radom samorządowym.

Najwyższą władzą związku okręgowego była pięcioosobowa Rada Zawiadowcza. W jej skład – na trzyletnią kadencję – wybierani byli: naczelnik, zastępca naczelnika, sekretarz i dwóch członków, którzy zobowiązani byli do zorganizowania strażackiego zjazdu okręgowego. Naczelnikowi nadano kompetencje inspektora pożarniczego, które uprawniały go do prowadzenia wszechstronnych inspekcji straży pożarnych na swoim terenie.

Działalność związków okręgowych nie została w wielu ośrodkach podjęta, a w tych, co utworzyły organizacyjne struktury nie była zadawalająca. W latach 1890–1894 okręgowe związki podjęły działalność jedynie w: Bochni, Kolbuszowej, Kołomyi, Przemyślu, Oświęcimiu, Stanisławowie Tarnowie, Trembowli. Bardzo szybko aktywność zakończyły związki okręgowe w: Kołomyi, Stanisławowie i Trembowli. Dość długo funkcjonowały w: Bochni, Kolbuszowej, Oświęcimiu, Tarnowie. Do nowej reorganizacji wytrwał jedynie Związek Okręgowy w Przemyślu[89].

[88] *Krajowy Związek Ochotniczych…*, BS 25, s. 77.

[89] Do okręgu I przydzielone zostały OSP: Biała, Żywiec, Wadowice, Chrzanów; II: Kraków, Wieliczka, Bochnia, Myślenice; III: Limanowa, Nowy Sącz, Nowy Targ, Grybów, Gorlice; IV: Brzesko, Dąbrowa, Mielec, Pilzno, Tarnów; V: Brzozów. Jasło, Krosno,

Na podstawie nowego uchwalonego przez Radę Zawiadowczą 21 października 1892 r. „Regulaminu dla okręgowych Związków Ochotniczych Straży Pożarnych" przyporządkowano wszystkie OSP i gminy w powiatach do 17 okręgów[90].

Straże pożarne przy kółkach rolniczych

Drastyczny wzrost pożarów na wsiach spowodował konieczność obrony się przed nimi oraz podjęcie przez dr. Adama Zgórskiego inicjatywy współpracy z kółkami rolniczymi działającymi w Galicji. Już w marcu 1903 r. odbyła się konferencja władz Związku OSP z kierownictwem Towarzystwa Kółek Rolniczych (dalej: TKR). Plonem pierwszego spotkania był postulat konieczności organizowania w gminach wiejskich straży pożarnych złożonych z ludności wiejskiej w miejscach, które wskaże Zarząd Główny Towarzystwa Kółek Rolniczych.

W ślad za pierwszą konferencją 8-9 lipca 1903 r. w Jaśle odbył się Krajowy Zjazd Kółek Rolniczych. Podczas jego trwania odbyły się popisy włościańskich straży pożarnych oraz, pod kierownictwem Antoniego Szczerbowskiego trzydniowy kurs pożarnictwa. Zgromadzenie przyjęło uchwałę polecającą zakładanie straży pożarnych przy kółkach rolniczych na podstawie regulaminu wydanego w porozumieniu ze KZ OSP. Postulowano, by delegaci kółek rolniczych podczas zjazdów powiatowych i zebrań kółek rolniczych winni starać się wpłynąć na wiejskie środowisko w zakresie polepszenia bezpieczeństwa przeciwpożarowego.

Lisko, Sanok; VI: Kolbuszowa, Nisko, Ropczyce, Rzeszów, Tarnobrzeg; VII: Dobromil, Jaworów, Mościska, Przemyśl; VIII: Cieszanów, Jarosław, Łańcut; IX: Drohobycz, Rudki, Sambor, Stary Sambor (dawniej Staremiasto), Stryj, Turka; X: Bobrka, Gródek, Lwów, Żydaczów; XI: Rawa, Sokal, Żółkiew; XII: Brody, Kamionka Strumiłowa, Złoczów; XIII: Brzeżany, Podhajce, Przemyślany, Rohatyn; XIV: Skałat, Tarnopol, Trembowla i Zbaraż; XV: Borszczów, Czortków, Husiatyn; XVI: Bohorodczany, Buczacz, Dolina, Kałusz, Stanisławów, Tłumacz; XVII: Horodenka, Kołomyja, Kossów, Sniatyn, Nadworna i Zaleszczyki.

[90] Zob.: *Regulaminu dla okręgowych Związków Ochotniczych Straży Pożarnych. Podział związkowych straży pożarnych na związki okręgowe*, „Przew. Poż." 1899, nr 11, s. 110-112.

Poproszono też organizację wzajemnych ubezpieczeń o ułatwienie asekuracji włościańskich oraz subsydiowanie orgaznizujących się OSP[91].

W wyniku podjętych w Jaśle ustaleń poszczególne władze kółek rolniczych, w oparciu o własne statuty i regulaminy, mianowały własnych członków do oddziałów walki z pożarami. Wyposażenie oraz przeznaczanie środków na zakup narzędzi i urządzeń do walki z „czerwonym kurem" leżało po stronie kółka rolniczego. Członkowie korpusu bojowego nie nosili mundurów, a podczas akcji gaśniczych zakładali biało-pąsowe opaski z inicjałami „KR". W późniejszym czasie strażacy bogatszych kółek rolniczych mogli mieć umundurowanie, jak ich koledzy zrzeszeni w KZ OSP.

Działalnością kółkowej straży kierował zarząd kółka rolniczego, który na okres trzech lat wybierał naczelnika, jego zastępcę, komendantów oddziałów i ich zastępców. W oddziale funkcjonował podział zadań w zależności od wykonywanych czynności podczas akcji ratowniczej.

Będąc zainteresowany rozwojem kółkowych straży, Zarząd KZ OSP udzielał istotnej pomocy merytorycznej tym organizacjom. Znaczenie utworzonych kółkowych straży – dla polepszenia bezpieczeństwa mieszkańców wsi – podkreślane było podczas kolejnych zjazdów krajowych.

Wykazy OSP kółek rolniczych należących do KZ OSP zamieszczano w dodatku do „Przewodnika Kółek Rolniczych" w rozdziale „Obrona Pożarna". Straże kółek rolniczych, jako ich części składowe, nie podlegały rejestracji. W sprawach nieuregulowanych w regulaminie stosowano przepisy statutu KZOSP. Równolegle starostwa powiatowe zostały zobowiązane do pomocy strażom oraz do prowadzenia odrębnej ewidencji jednostek i ich funkcjonariuszy. Z biegiem czasu Zarząd Główny TKR systematycznie dążył do ograniczenia wpływu KZ OSP na działające przy

[91] *Zjazd delegatów Kółek Rolniczych w Jaśle*, „Przew. Poż." 1903, nr 9, s. 73-73

kółkach rolniczych straże. Zgłoszone w 1910 r. postulaty doprowadziły w 1911 r. do zmian w „Głównym regulaminie dla ochotniczych straży pożarnych kółek rolniczych". Według jego zapisów naczelnika straży, jego zastępcę oraz komendantów oddziałów wybierał korpus strażacki spośród siebie na okres 3 lat, a nie jak dotychczas zarząd kółka rolniczego, a zarząd kółka jedynie zatwierdzał dokonany wybór. Tym samym rozszerzono znacznie prawa członków korpusu, ograniczając jednocześnie kompetencję zarządu kółka. Natomiast spory powstałe między korpusem a zarządem kółka rozstrzygał Zarząd Główny TKR w porozumieniu z delegatem powiatowym[92].

Przykładem współpracy KZ OSP z kółkami rolniczymi był 1910 r., w którym instruktor pożarnictwa zwizytował 158 miejscowości w 18 powiatach, gdzie funkcjonowały straże pożarne przy kółkach rolniczych, udzielając im wskazówek w zakresie ochrony przeciwpożarowej. Dodać należy, że od 1903 r., to jest od chwili zawarcia porozumienia między Krajowym TKR a KZ OSP do 31 grudnia 1910 r. zawiązano przy kółkach rolniczych 361 straży – z tego 29 zostało rozwiązanych. W tym czasie przybyło 41, co stanowiło, że z końcem 1911 r. było 373 jednostek przy kółkach rolniczych[93].

Organizacje te od samego początku ich utworzenia, aż do wybuchu I wojny światowej cieszyły się dużym zainteresowaniem chłopskiej młodzieży. W nich to członkowie oprócz przysposabiania się do walki z pożarami, nauki gospodarowania prowadzili działalność społeczną.

[92] *Protokół z posiedzenia Rady Zawiadowczej KZ OSP z 12 marca 1910 r.*, „Przew. Poż." 1910, nr 4, s. 45.

[93] *Sprawy obrony pożarnej*, *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Kółek Rolniczych za 1910 r.*, „Przewodnik Kółek Rolniczych", Lwów 1912, s. 71-74; J.R. Szaflik w artykule *Dzieje ruchu strażackiego…*, s. 35, podaje, że w 1903 r. było 27 straży przy kółkach rolniczych w 1904 – 65, 1905 – 129, 1906 – 189, 1907 – 216, 1908 – 239, 1909 – 312, 1910 – 373, 1911 – 389, 1912 – 483, 1913 – 532 straży. W 1912 r. liczba członków straży działających przy kółkach rolniczych wynosiła ok. 8000 członków.

Umundurowanie, odznaki, sztandar i uzbrojenie strażackie

Powstające na początku XIX w. straże pożarne, w zależności od zasobów finansowych, fundowały sobie najróżnorodniejsze umundurowanie i osobiste wyposażenie bojowe strażaka. W źródłach spotykamy zapiski, że nawet podczas defilady odbywanej przy okazji zjazdów związkowych występujące strażackie drużyny różniły się zasadniczo w umundurowaniu. Z tego też względu już w 1887 r. KZ OSP podjął prace nad ujednoliceniem umundurowania. Owocem tych prac było wydanie w 1888 r. instrukcji w sprawie ujednolicenia umundurowania dla zrzeszonych w związku OSP[94], która adresowana była także do innych członków drużyn ochotniczych. Także w zakresie wyposażenia bojowego strażaka w przybory ratownicze były duże rozbieżności co do ich asortymentu, przydatności, warunków bezpiecznego ich używania oraz kosztów zakupienia[95].

Podczas obrad 5 lutego i 30 kwietnia 1898 r. Rada Zawiadowcza KZ OSP podjęła uchwałę wprowadzającą nowe wzory umundurowania dla strażaków i działaczy. Na jej mocy członkowie rady i ich zastępcy nosili umundurowanie przypisane dla naczelników korpusów straży z dodatkowym oznaczeniem na lewym rękawie munduru biało-czerwoną 10-centymetrową opaską i 3,5-centymetrową srebrną taśmą w jej środku[96].

Z upływem czasu kolejne powstające straże wyposażały się w umundurowanie, na co zwróciła uwagę administracja zaboru austriackiego, wystosowując do władz Związku żądania o nieupodobnianie strażackiego munduru do munduru wojskowego. W tej sprawie Rada Zawiadowcza, według wzoru OSP z Bochni, skierowała do wszystkich podległych jej straży rekurs

[94] *Instrukcja dla okręgowych Związków OSP w Królestwie Galycyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim: I. Mundur, II. Odznaki starszeństwa, III, Odznaki oddziałów*, „Przew. Poż." 1888, nr 11, s. 83-84.

[95] Proponowany asortyment uzbrojenia na podstawie obowiązujących przepisów z 1888 r. zilustrowany jest w publikacji W. Pilawski, *Umundurowanie straży pożarnych…*, s. 19.

[96] *Umundurowanie i uzbrojenie. Odznaki starszeństwa*, „Przew. Poż." 1898, nr 11, s. 108-110; W. Pilawski, *Umundurowanie straży pożarnych…*, s. 20-22; rys. s. 29-31.

o wyrażenie opinii w sprawie dotychczasowych wzorów munduru oraz oznaczeń na nim funkcji[97]. W jego treści, którą bezpośrednio OSP winny przesłać do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, był wniosek o stwierdzenie niewystępowania zasadniczych zbieżności w kroju i oznaczeniach funkcji strażackich z wojskowymi. Wynikiem powyższej korespondencji i niezłomnego stanowiska władz Związku C.K. Namiestnictwo we Lwowie nie dopatrzyło się bezpośrednich związków w mundurach strażackich i wojskowych[98], tym samym wprowadzony wcześniej regulamin umundurowania został w swojej treści podtrzymany.

Kolejną modernizację w strażackim umundurowaniu, uzbrojeniu i odznakach starszeństwa dla Związkowych OSP w Galicji dokonano decyzjami Rady KZ OSP 25 stycznia 1902 r., zatwierdzonymi reskryptem C. K. Namiestnictwa 5 lipca 1902 r. Wprowadzony nowy model umundurowania i ekwipunku strażackiego wzorowany był w oparciu o przepisy Związku Słowiańskich OSP, do którego miał zamiar przystąpić KZ OSP. Najbardziej widocznym elementem umundurowania było wprowadzenie odznak starszeństwa na naramiennikach, a usuwał austriackie srebrne kołnierze, taśmy i tasiemki[99].

Od samego początku istnienia organizacji strażackich władze państwowe, a także rady miejskie i gminne oraz towarzystwa za szczególnie bohaterskie działania w czasie akcji ratowniczych, długoletnią i ofiarną służbę nagradzały strażaków różnymi wyróżnieniami[100]. W literaturze przedmiotu spotykamy wyróżnie-

[97] Zob.: *Odznaki starszeństwa dla naczelników straży pożarnych i tychże zastępców. Rekurs Ochotniczej Straży Pożarnej w …*, „Przew. Poż." 1899, nr 9, s. 90-92; *W sprawie nowego umundurowania i odznak starszeństwa*, „Przew. Poż." 1900, nr 12. W jego treści C.K. Namiestnictwo w ostrym tonie upomina zarząd i związki okręgowe o obowiązku stosowania się do przepisów regulaminu umundurowania i odznak starszeństwa, dopóki nie zostanie zatwierdzony nowy ich regulamin.

[98] Zob.: *Nowe umundurowanie i odznaki*, „Przew. Poż." 1900, nr 3, s. 17-19.

[99] T. Zawitowski, *Emblematy galicyjskich ochotniczych straży ogniowych*, „Biuletyn IPN", nr 7/2012, s. 63-64.

[100] Np. „Przew. Poż." 1898, nr 12, s. 117 (pisownia oryginalna): „[…] Jubileusz Najjaśniejszego Pana. W uroczystem nabożeństwie, które się w dniu 2 grudnia (1898) w kościele katedralnym obrz. łać. z powodu jubileuszu Najjaśniejszego Pana odbyło,

nia: pochwałą, dyplomem, nagrodą pieniężną, upominkiem oraz medalem.

Pierwszym korporacyjnym wyróżnieniem była „Honorowa odznaka za wysługę lat" przewidziana tylko dla strażaków należących do Związku. Jej regulamin ustanowiła Rada ZK OSP 22 sierpnia 1896 r. W pierwszym etapie jej wdrożenia w życie nadawana była członkom straży pożarnych za 20-, 25-letnią i dalszą, co 5 lat nieprzerwalną i ofiarną służbę[101]. Honorową odznakę tworzył pleciony srebrny naramiennik, noszony na lewym ramieniu munduru. Była ona zaopatrzona w rzymską cyfrę oznaczającą lata służby. Poświadczeniem jej nadania był dyplom KZ OSP, który służył jako legitymacja.

Na wniosek zarządów OSP – w późniejszym okresie – postanowiono rozszerzyć możliwość przyznawania odznaki za 5, 10 i 15 lat nienagannej służby. Odznakę za 5 lat służby stanowiła wełniana pąsowa taśma, za 10 lat – srebrna i za 15 lat – złota, którą odznaczony nosił przyszytą na lewym rękawie munduru[102].

Na początku XX w. wprowadzony został w życie „Regulamin umundurowania, uzbrojenia i odznak starszeństwa dla związkowych straży pożarnych w Galicji". Nowym elementem munduru strażackiego była sukienna przedłużona bluza lub kabat w brązowym kolorze oraz spodnie z ciemno-siarczkowego sukna. Na kołnierzu bluzy (kabata) umieszczone były dwa skrzyżowane toporki i hełm z białego metalu. Odznaki starszeństwa dla władz związkowych wykonane były z żółtego metalu i noszone na obydwu

wzięli udział wszyscy we Lwowie zamieszkali członkowie Rady zawiadowczej Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych i urzędnicy Związku. Wyrazy hołdu dla Monarchy złożył w imieniu Związku Dr. Alfred Zgórski na uroczystej audyencyi u Namiestnika. Odznaczenia z powodu 50-letniego Jubileuszu Rządów Najjaśniejszego Pana odznaczeni także zostali strażacy: Dr. Alfred Kotwicz Zgórski, Zastępca Naczelnika Związku orderem żelaznej korony III. kL, Dr. Ludwik Ćwiklicer, członek Rady Zawiadowczej Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych i ksiądz Mnryan Topolnicki, naczelnik ochotniczej straży pożarnej w Tarnawicy Polnej złotymi krzyżami zasługi z koroną, tudzież p. Stanisław Szytyliński, naczelnik miejskiej straży pożarnej w Tarnopolu złotym krzyżem zasług*i* […]".

101 *Regulaminy*, „Przew. Poż." 1898, nr 12, s. 119.

102 *Odznaki starszeństwa*, „Przew. Poż." 1898, nr 11, s. 109-110.

naramiennikach. Strażaka kierującego akcją gaśniczą wyróżniała 10-centymetrowej szerokości czerwona opaska na lewym rękawie munduru[103].

Każde z wyróżnień czy nadanie medalu miało bardzo duże znaczenie, z jednej strony było symboliczną nagrodą za bohaterski czyn lub długoletnią służbę, a z drugiej motywowało do dalszej służby oraz było wychowawczym przykładem dla innych strażaków. Rangę ich znaczenia podkreślano w momencie ich wręczania, które odbywało się w sposób uroczysty, częstokroć powiązany z jubileuszem jednostki OSP, ważnym wydarzeniem kościelnym lub państwowym.

Z okazji jubileuszu 50-lecia rządów cesarza Austrii Franciszka Józefa I, dr Alfred Zgórski – zastępca naczelnika Związku został odznaczony Orderem żelaznej korony III klasy, dr Ludwik Ćwiklicer – członek Rady Zawiadowczej KZOSP i ks. Marian Topolnicki – naczelnik OSP w Tarnawicy Polnej – Złotym krzyżem zasługi z koroną; Stanisław Szytyliński – naczelnik OSP w Tarnopolu – Złotym krzyżem zasług[104].

Ważnymi elementami, w bardzo wielu strażach, było przyporządkowanie oddziałów do określonych czynności ratowniczych, które oznaczano proporcami: topornicy – czerwony, sikawkowi – niebieski, woziwodowie – zielony, porządkowi – żółty. Były one nie tylko oznaczeniem konkretnej służby, ale pierwowzorami sztandaru strażackiego. Jego posiadanie wyróżniało strażacką organizacji spośród innych działających w środowisku. W okresie zaborów umundurowana i z własnym sztandarem straż pożarna pozytywnie oddziaływała na współmieszkańców, budząc ducha narodowego oraz poczucie więzi ze społeczeństwem.

[103] Zatwierdzony reskryptem C. K. Namiestnictwa z dnia 5 lipca 1902 r., L. 70.177; z dnia 28 lutego 1903 r., L. 23.566; z dnia 4 listopada 1909 r., L XIII. 1002/3.
[104] *Jubileusz Najjaśniejszego Pana*, „Przew. Poż." 1898, nr 12, s. 115.

Szkolenia, kursy pożarnicze, lustracje

Ustawa o policji ogniowej z 10 lutego 1891 r. miała dla ochrony przeciwpożarowej zasadnicze znaczenie. Jej wprowadzenie w życie nakazywało, we wszystkich miastach i miasteczkach, gdzie już była zorganizowana straż pożarna, prowadzenie ćwiczeń z narzędziami pożarniczymi przez osoby, które do walki z ogniem były przysposabiane. W dokumencie przewidywano tworzenie grupy fachowców, instruktorów pożarnictwa, którzy mieli pod opieką nowo zawiązujące się OSP. Ich rolą było zaznajamianie z najpotrzebniejszymi zasadami ochrony przeciwpożarowej oraz cykliczne organizowanie ćwiczeń. Mimo wymogów formalnych zadania ciążące na nieprzygotowanych instruktorach pożarnictwa nie były dobrze wykonywane i nie przynosiły pożądanych efektów. Dostrzegając niedociągnięcia podczas obrad zjazdu strażackiego w Przemyślu (sierpień 1891 r.), na wniosek Antoniego Szczerbowskiego, postanowiono, że we Lwowie zorganizowany zostanie dwutygodniowy kurs „nauki pożarnictwa", na który miasta skierują przyszłych instruktorów straży pożarnych. Uchwała w dwóch następnych latach wykonana została tylko częściowo.

Staraniem władz związku zorganizowane zostały kolejne, ośmiodniowe krajowe, kursy pożarnicze. W 1892 r. odbył się w Oświęcimiu pierwszy krajowy kurs pożarnictwa, w1893 r. drugi w Bochni, a pozostałe we Lwowie: w 1896 r. trzeci, w 1897 r. czwarty i w 1899 r. piąty. Średnia liczba członków oscylowała wokół 35 uczestników[105]. Ich absolwenci, po zdaniu egzaminów, otrzymywali świadectwa instruktorów pożarnictwa w miastach lub instruktorów pożarnictwa na wsiach. Mieli oni także przygotowanie do udzielania pierwszej pomocy sanitarnej w przypadku nagłych zdarzeń w miejscu prowadzenia akcji gaśniczej. W sprawie kandydatów do przeszkolenia, programów i merytorycznego przebiegu kursów prowadzona była wielokrotnie polemika podczas obrad Rady Zawiadowczej KZOSP oraz na łamach prasy

[105] *Krajowy Związek Ochotniczych…*, BS 25, s. 85-87.

pożarniczej[106]. Jej efekty zazwyczaj brane były pod uwagę przy organizacji następnych szkoleń czy stacjonarnych kursów.

Od 1899 r. kursowa nauka podzielona została na część teoretyczną i praktyczną. W części teoretycznej realizowano problematykę: organizacji i struktury straży pożarnych; obowiązujących ustaw, statutów i regulaminów; narzędzi pożarniczych i uzbrojenia strażaka; technik walki z pożarami i organizacji służb ratowniczych; prewencji przeciwpożarowej. W praktycznej: ćwiczeń z drabinami, linką, worem ratowniczym; udzielania pierwszej pomocy sanitarnej, ćwiczeń z sikawkami; musztry; gaszenia pożaru przez oddziały z uczestnictwem mieszkańców.

Niezależnie od ogólnokrajowych kursów pożarnictwa KZ OSP przeprowadził kursy powiatowe, lokalne, z pisarzami gminnymi i w szkołach rolniczych. Trwały one w formie skoszarowanej od 2 do 5 dni[107].

Podczas posiedzenia Rady Zawiadowczej KZ OSP, odbytej 30 kwietnia 1898 r. dyskutowany był problem nadzoru oraz merytorycznego wsparcia ze strony Związku dla straży do niego należących. Jedną z takich form było opracowanie stosownych przepisów oraz powołanie z grona doświadczonych strażaków osób, które będą realizować funkcje kontrolne. W przygotowanej przez dr. Ludwika Ćwiklincera i zatwierdzonej „Instrukcji dla lustratorów Ochotniczych Straży Pożarnych" określono: cele i zadania kontroli, przygotowanie się straży do lustracji, ocenę umundurowania i wyposażenia indywidualnego strażaków, wypełnianie przez straż obowiązków wynikających z ustaw o policji ogniowej i wydanych rozporządzeń przez władze miejskie, ocenę ćwiczeń z musztry i ze sprzętem (także prowadzonych w porze nocnej), przegląd urządzeń i narzędzi do walki z pożarami[108]. Na

[106] Np. art. dr. Karola Kowalskiego pt. *Krytyczny pogląd na kursa strażackie*, „Przew. Poż." 1897, nr 3, s. 30-31.

[107] *Powiatowy kurs pożarnictwa w Zamarstynowie pod Lwowem*, „Strażak" 1903, nr 12, s. 11-12.

[108] *Instrukcya dla Lustratorów Ochotniczych Straży Pożarnych*, „Przew. Poż." 1898, nr 6, s. 56-58.

łamach ukazującej się w tym okresie prasy pożarniczej, redakcje wielokrotnie zamieszczały sprawozdania z przebiegu i efektów działań lustratorów. Były to materiały wykazujące niedomagania, ale i pozytywne efekty działań kontrolowanych straży pożarnych.

Ćwiczenia i zawody pożarnicze

Znaczenie sprawności fizycznej było, od samego początku powołania oddziałów do walki z „czerwonym kurem", zagadnieniem bardzo ważnym[109]. Systematycznie prowadzone ćwiczenia z musztry, obsługi sprzętu pożarniczego – z reguły w niedziele – dawały możliwość wzrostu tężyzny fizycznej biorących w nich udział, ale i stanowiły powód do rywalizacji między samymi strażakami oraz jednostkami straży pożarnych. Pierwsze wzmianki dotyczące działalności szkoleniowej w podnoszeniu sprawności fizycznej w strażach pożarnych odnotowujemy na terenie Galicji. Statut KZ OSP w Królestwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim[110] nakładał na Radę Zawiadowczą obowiązek przygotowania popisów gimnastyczno-pożarniczych przy okazji organizowanych zjazdów. W dokumencie tym zobowiązano naczelnika lub jego zastępcę do czuwania nad ćwiczeniami strażaków w „technice gimnastycznej i pożarnej". W związku z tym w porze letniej odbywały się ćwiczenia gimnastyczne połączone z obsługą sprzętu pożarniczego. Zajęcia przyczyniły się do tego, aby każdy strażak umiał bezpiecznie wspiąć się na każdą wysokość oraz używając toporka, drabin i linek, mógł uratować się sam, jak i zagrożone osoby[111]. Z tego też tytułu do oddziału bojowego,

[109] Zob.: Z.J. Zasada, *Sportowo-pożarnicza działalność ochotniczych straży pożarnych*, [w:] *Analizy strategiczne Florian 2050*, T. 2, pod red. M. Zalewskiego, Warszawa 2020, s. 226-257; tenże, *Sportowo-pożarnicza działalność ochotniczych straży pożarnych w latach 1875–2007*, [w:] „Z dziejów ochotniczych straży pożarnych…, T. VII, s. 121-148.

[110] Uchwalony 1 X 1875 r. podczas 1 Krajowego Zjazdu Strażackiego we Lwowie.

[111] P. Bielicki, *O sporcie w strażach*, [w:] „Muzealny Rocznik Pożarniczy", T. 8 (1997), Warszawa-Łódź 1998, s. 81.

dzielącego się na plutony: dachowy, ratunkowy i wężowy, rekrutowani byli strażacy najmężniejsi, najsprawniejsi i najodważniejsi.

Prekursorem rozwoju tężyzny fizycznej oraz wyszkolenia w tym kierunku był Antoni Szczerbowski[112], który w 1889 r. przedstawił regulamin zawodów pożarniczych. Dokument ten był konkurencyjny w stosunku do programu ćwiczeń strażackich, jakie odbyły się w 5 i 6 sierpnia1900 r. z okazji jubileuszu 25-lecia KZ OSP we Lwowie. Program ich został podzielony na cztery grupy, z uwzględnieniem: musztry, ćwiczeń z sikawkami, drabinami, linami ratunkowymi, worem ratunkowym, skakaniem na koc oraz tworzeniem podwójnego krzesła ratunkowego. W ćwiczeniach mogła brać udział dowolna liczba członków straży pożarnych[113].

Warto też wspomnieć o Antonim Bahrze, który w „Przewodniku Pożarniczym" opublikował artykuł dotyczący gimnastyki w strażach pożarnych jako jednego z bardzo ważnych elementów w doskonaleniu i budowaniu tężyzny fizycznej niezbędnej strażakom do prowadzenia potencjalnych działań ratowniczo-gaśniczych[114].

Dostrzegając potrzeby oddolnego współzawodnictwa między strażami z danego regionu, 27 kwietnia 1907 r. Rada Zawiadowcza KZ OSP zatwierdziła program ćwiczeń dla jednostek straży pożarnych, które spotykały się podczas zjazdów okręgowych. Był to pierwszy krok ku upowszechnieniu i ujednoliceniu regulaminu zawodów, jako jednej z form oddziaływania dydaktycznego na podległe straże pożarne. Pierwsze zawody według nowego regulaminu odbyły się 31 maja 1907 r. we Lwowie[115]. Zwycięzców nagradzano: dyplomami honorowymi, dyplomami pochwalnymi i listami pochwalnymi[116]. Następne zawody strażackie odbyły się w Lublinie we wrześniu 1908 r. podczas wystawy

[112] *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa-Kraków 2011, t. 47, s. 411.
[113] *Jubileuszowy Zjazd Strażacki w r. 1900*, „Przew. Poż." 1900, nr 9, s. 92-97.
[114] *Gimnastyka u straży pożarnych*, „Przew. Poż." 1897, nr 1, s. 4-6.
[115] *Rozkaz*, „Przew. Poż." 1907, s. 6, s. 1.
[116] *Zawody strażackie na przyrządach pożarniczych*, „Przew. Poż." 1907, nr 5, s. 54-55.

ogrodniczej, w której wzięły udział OSP z Lublina, Puław, Jastkowa i Zwierzyńca. Dodać przy tym należy, że zawodom i zjazdowi w Lublinie przeciwstawiał się ówczesny gubernator lubelski, który zagroził aresztowaniem przedstawicieli organizatorów. Mimo tych obostrzeń zawody się odbyły[117].

Strażacy ze sprzętem do gaszenia pożarów, na początku XX w. Fot. Ze zbiorów autora

21 stycznia 1911 r. Rada Zwiadowcza KZ OSP ustaliła „Regulamin zawodów Ochotniczych Straży Pożarnych na zawody w Stanisławowie", którego celem było pobudzenie do systematycznego i regulaminowego odbywania ćwiczeń strażackich. W oparciu o ten „Regulamin", podczas XIV Krajowego Zjazdu OSP w Stanisławowie w 1911 r. przeprowadzono zawody. Do ich udziału zaproszone zostały wszystkie straże pożarne związkowe i OSP działające przy kółkach rolniczych. Program obejmował ćwiczenia: rzędowe, szkolne z drabiną uniwersalną, dachową, hakową i z sikawką oraz ćwiczenia taktyczne związane z gaszeniem pożaru w budynku parterowym, podpiwniczonym oraz

[117] Z.J. Zasada, *Sportowo-pożarnicza działalność…*, s. 233.

dwupiętrowym z ogniskiem zapalnym na dachu. Zwycięzców nagrodzono medalami srebrnym, brązowym, dyplomem pochwalnym i listem pochwalnym[118].

W tych czasach straże pożarne były także organizatorami najrozmaitszych zrzeszeń sportowych oraz propagatorami rekreacyjnych form spędzania czasu. Ówczesna prasa pożarnicza oraz czasopisma adresowane zwłaszcza do środowisk wiejskich i małomiasteczkowych donosiły o działaniach sekcji rowerowych, jazdy konnej, wioślarstwa, piłki nożnej, pływania, taternictwa, tenisa, łyżwiarstwa, narciarstwa, piłki ręcznej, palanta, siatkówki oraz strzelectwa. Szczególne osiągnięcia w tym zakresie odnotował Lubelski Okręgowy Związek OSP, zaś pod względem różnorodności sportowych inicjatyw – Krakowski Okręgowy Związek OSP.

Wydawnictwa strażackie

Ideę wydawania własnego i skierowanego do straży związkowych fachowego czasopisma podjęto w czasie obrad II Krajowego Zjazdu OSP we Lwowie w 1883 r. Usilne starania KZ OSP mogły być zrealizowane dopiero 1 maja 1887 r., kiedy to jako jego organ, ukazał się pierwszy numer miesięcznika pt. „Przewodnik Pożarniczy *Związek*". Jego redaktorem był inż. Aleksander Piotrowski w latach 1887–1895, następnie w latach 1895–1912 Antoni Szczerbowski (sekretarz Związku, a od 1907 r. – dyrektor Związku), który po objęciu funkcji skrócił nazwę czasopisma do „Przewodnik Pożarniczy". Po śmierci A. Szczerbowskiego pismem do 1923 r. kierował Bolesław Wójcikiewicz[119]. Miesięcznik od samego początku borykał się z trudnościami finansowymi i tylko dzięki dużemu wsparciu księcia Adama Sapiehy – ówczesnego naczelnikowi Związku doszło do wydania pierwszego

[118] *Zawody Ochotniczych Straży Pożarnych w Stanisławowie*, „Przew. Poż.", 1911, nr 2, s. 21.
[119] W. Pilawski, *Polska prasa pożarnicza 1882–2002*, Warszawa 2002, s. 24-25.

i kolejnych numerów. Później, dzięki staraniom głównych redaktorów w pozyskiwaniu reklamodawców, czasopismo wychodziło w miarę regularnie, aż do 1923 r., kiedy z braku funduszów ukazały się tylko trzy numery. Profil pisma opierał się na przekazywaniu wiadomości z zakresu techniki pożarniczej, opisów budowy i działania narzędzi i przyrządów do zwalczania pożarów, uchwał i rozporządzeń oraz sprawozdań Rady Zawiadowczej ZOSP, informacji i sprawozdań z działalności związków okręgowych oraz poszczególnych OSP, opisach większych pożarów.

Rok X. Lwów dnia 1. Maja 1896. Nr 5.

PRZEWODNIK POŻARNICZY

JEDEN ZA WSZYSTKICH WSZYSCY ZA JEDNEGO

Organ Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

Wychodzi każdego 1-go dnia w miesiącu.

Redakcya i Administracya we Lwowie ulica Sykstuska l. 17.

Przedpłata: W miejscu: rocznie 2 złr. 40 ct. półrocznie 1 „ 20 „ | Z przesyłką: rocznie 2 złr. 80 ct. półrocznie 1 „ 40 „

Ogłoszenia: Za całą stronicę . . . . . 5 złr. — ct. „ ćwierć stronicy . . . . . 1 „ 50 „ Za jeden wiersz petitowy albo jego miejsce 3 centy.

I. Część urzędowa.

WYKAZ

kwot pieniężnych, zapłaconych do kasy Związku w czasie od 20. marca do 20. kwietnia 1896.

Wkładki za lata 1892, 1893, 1894, 1895. Straże pożarne w Pilźnie 11·20 złr., w Uhniatynie 11·40 złr.

Okręg IV. Powiaty: Bochnia, Brzesko*) Lustrator: *Augustyn Locher z Bochni.*

Okręg V. Powiaty: Dąbrowa, Tarnów, Pilzno, Ropczyce. Lustrator: *Mikołaj Jawrowicz z Tarnowa.*

Okręg VI. Powiaty: Mielec, Tarnobrzeg, Nisko, Kolbuszowa, Rzeszów. Lustrator: *Aleksander Koblański z Kolbuszowej.*

Okręg VII. Powiaty: Gorlice, Jasło, Krosno, Brzo-

Rok XXVI. Lwów, Grudzień 1912. Nr. 12.

PRZEWODNIK

POŻARNICZY

Jeden za wszystkich — wszyscy za jednego! = Wolny, walny, wierny, wasz!

Organ Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

Wychodzi każdego 1-go dnia w miesiącu.

Redakcya i Administracya we Lwowie (ulica Piekarska l. 26. I. piętro).

Przedpłata: W miejscu: rocznie 4·80 koron „ półrocznie 2·40 „ | Z przesyłką: rocznie 5·60 koron „ półrocznie 2·80 „

Dla członków związkowych straży pożarnych z przesyłką rocznie 1 koronę.

Ogłoszenia: jednorazowe umieszczenie ogłoszenia na całej stronicy 40— koron | na ⅛ stronicy . . 5·— koron „ ½ „ „ „ 20— „ | „ 1/16 „ „ . . 2·50 „ „ ¼ „ „ „ 10— „

UWAGA: Przy ogłoszeniach całorocznych 50% opustu.

I. Sprawy Związku krajowego.

L. 2438/12.

Konkurs

Osoby, które już raz otrzymały zapomogę z tego funduszu, mogą się o nią ponownie ubiegać.

We Lwowie, dnia 1. grudnia 1912.

Naczelnik: *Dr. Alfred Zyórski*

Sekretarz: *Władysław Wach.*

Od lipca 1894 r. do grudnia 1894 r. A. Szczerbowski jako naczelnik Miejskiej Straży Pożarnej (zawodowej) w Jarosławiu wydał sześć numerów miesięcznika pt. „Przyjaciel Straży Pożarnej". W jego drugim numerze zwrócił się do strażaków w Galicji z pytaniem: *W czem tkwi to złe, które tamuje postęp organizacyjny towarzystw strażackich w kraju i co czynić należy, aby temu zapobiedz?* Pytanie to nie doczekało się analizy nadesłanych odpowiedzi na jego łamach. Zaważyły na tym trudności finansowe, które doprowadziły do upadłości czasopisma[120].

Dużą rolę w propagowania zadań ochrony i obrony przeciwpożarowej na wsi odegrały Towarzystwa Kółek Rolniczych. Już w marcu 1903 r. na mocy porozumień między Związkiem i Towarzystwem uzgodniono zasady powoływania straży pożarnych przy kółkach rolniczych oraz publikowania materiałów prasowych dotyczących pożarnictwa. Od 1 lipca 1903 r. zaczął ukazywać się dodatek do „Przewodnika Kółek Rolniczych" pt. „Obrona Pożarna", którego redaktorem był A. Szczerbowski. Redagował on jego (z przerwami) do śmierci w 1912 r[121].

Bardzo znaczącym dla oceny działalności oraz udokumentowania dziejów KZOSP w Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim w latach 1875–1900 r. była wielostronicowa książka wydana nakładem Związku (drukarnia i litografia Filer i Sp.) w 1900 r. we Lwowie pt. „Ochotnicze straż pożarne w Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim". Było to 25 wydawnictwo w ramach cyklu „Biblioteka Strażacka", którego redaktorem był A. Szczerbowski.

Przed powstaniem KZ OSP ukazały się bardzo nieliczne wydawnictwa książkowe. W 1869 r. „Praktyczne wskazówki urządzania straży ogniowej i gaszenia pożarów" autorstwa Pawła Prauna – inspektora miejskiej straży pożarnej we Lwowie i broszura

[120] Ibidem, s. 27-28.
[121] Ibidem, s. 34.

„Policya a ogniowa u nas i zagranicą"[122] wydana w 1878 r. przez Wincentego Eminowicza – naczelnika straży pożarnej w Krakowie.

Kilka z większym potencjałem intelektualnym i finansowym straży z Galicji wydało jednodniówki z okazji różnych uroczystości.

Nr. 3. Rok I.

PRZYJACIEL
STRAŻY POŻARNEJ.

Miesięcznik
dla
STRAŻAKÓW.

Biblioteka strażacka Nr. 25.

Krajowy Związek
OCHOTNICZYCH STRAŻY POŻARNYCH
W GALICYI I LODOMERYI
Z WIELKIEM KSIĘSTWEM KRAKOWSKIEM
1875—1900.

LWÓW.

Praktycznie od 1888 r., za sprawą i staraniem KZ OSP, zaczęło się liczniejsze opracowywanie oraz publikowanie książek i broszur o tematyce pożarniczej. Np. Aleksander Piotrowski wydał ilustrowany podręcznik „Regulamin musztry porządkowej dla ochotniczych straży pożarnych". W 1890 r. KZ OSP wydał „Podręcznik dla ochotniczych staży pożarnych" oraz pracę „Instrukcja sanitarna" autorstwa dr. Alfreda Zgórskiego i Aleksandra Piotrowskiego. Natomiast w marcu 1896 r. „Podręcznik dla oddziałów sanitarnych ochotniczych straży pożarnych" opracowany przez dr. Karola Kowalskiego ze Lwowa. W tym też czasie

[122] W. Eminowicz, *Policya a ogniowa u nas i zagranicą*, Kraków 1878, Biblioteka Uniwersytecka KUL, syg. 10 000.

Ignacy Frankowski – naczelnik OSP w Przemyślu opracował podręcznik „Wskazówki służbowe dla straży pożarnych królewskiego wolnego miasta Przemyśla".

Po nieudałej próbie z wydawaniem czasopisma „Przyjaciel Straży Pożarnej" A. Szczerbowski z Wiktorem Latnikiem – naczelnikiem OSP w Jarosławiu wydali broszurki zawierające artykuły z dziedziny pożarnictwa, obrazki dramatyczne itp. pod tytułem: „Biblioteka Strażacka". W 1895 r. wyszło pięć zeszytów i w 1896 r. – 6 pt. „Podręcznik dla pogotowi pożarnych w gminach wiejskich" – nakładem Wincentego Szafrana, adiutanta OSP w Jarosławiu. Po śmierci W. Latnika, A. Szczerbowski redagował dalej „Bibliotekę Strażacką", w ramach której w następnych latach ukazało się 19 zeszytów.

Na szczególne podkreślenie w zakresie szerokiej interpretacji ustawy budowalnej i o strażach pożarnych zasługuje cykl materiałów zamieszczonych w kilku kolejnych numerach „Przewodnika Pożarniczego" pt. „Z nauki o strażach i pożarnictwie"[123]. Ich ideą było wyjaśnienie poszczególnych punktów przepisów obowiązujących ustaw. Potraktowany w ten sposób przekaz osiągnął zapewne zamierzony cel, przyczyniając się do wyjaśnienia i właściwego zastosowania przepisów przez OSP.

Od 1897 r. KZOSP wydawał pożarnicze kalendarze strażackie (format kieszonkowy) oraz redagowane przez A. Szczerbowskiego zwykłe kalendarze z różnymi instrukcjami i wytycznymi dla strażaków.

W „Przewodniku Pożarniczym" 1899 r. i jego dodatku z 1907 r. opublikowano szczegółowe i obszerne wykazy strażackich druków manipulacyjnych, podręczników, broszur itp.

[123] *Szkoła pożarnictwa*, „Przew. Poż." 1898, nr 1, s. 3; 1898, nr 2, s. 11-13; 1898, nr 3, s. 27-29; 1898, nr 4, s. 35-37; 1898, nr 5, s. 42-46; 1898, nr 6, s. 59-61; 1898, nr 7, s. 67-70; 1898, nr 8, s. 74-76; 1898, nr 9, s. 82-84; 1898, nr 10, s. 89-92; 1898, nr 11, s. 107-112; 1898, nr 12, s. 119-124; 1899, nr 1, s. 2-5; 1899, nr 2, s. 18-20.

wydawnictw, które rozprowadzała kancelaria KZ OSP za pobraniem pocztowym[124].

Strażackie zapomogi i ubezpieczenia, finanse Związku

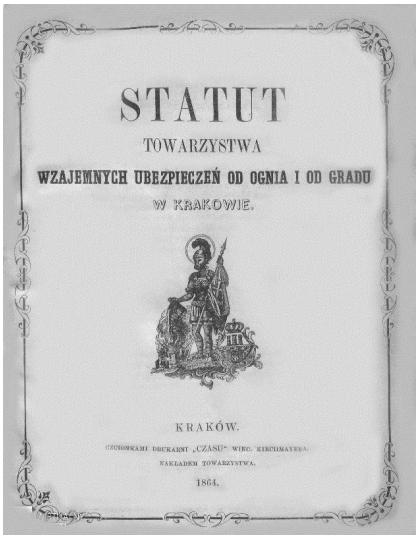
Zanim jakakolwiek forma ubezpieczenia strażaków weszła w życie KZ OSP starał się o utworzenie osobnego działu dla zabezpieczenia strażaków w Krakowskiem Towarzystwie Wzajemnych Ubezpieczeń, w Zakładzie Ubezpieczeń Robotników od Wypadków dla Galicyi i Bukowiny oraz w Wiedeńskim Ogólnym Zakładzie Ubezpieczeń. Natomiast zwolennikiem koncepcji utworzenia odrębnego ludowego towarzystwa ubezpieczeniowego był Henryk Rewakowicz – prezes Stronnictwa Ludowego i PSL (1897–1907), sekretarz Rady Zawiadowczej KZ OSP[125].

Zgodnie z wolą ogółu strażactwa krajowego idea samodzielnej instytucji ubezpieczeniowej została zrealizowana 1 stycznia 1897 r. W tym dniu otwarta została Kasa Zapomóg przy KZ OSP. Hasło towarzyszące jej utworzeniu było zawarte w słowach „Pomagaj sam sobie!", które z wcześniejszą maksymą obowiązującą w pożarnictwie „Jeden za wszystkich, a wszyscy za jednego!" łączyły cele wzajemnego wspomagania się strażaków, którzy ulegli wypadkowi podczas akcji gaśniczych lub ich rodzinom, kiedy strażak zginął na posterunku. Kierownictwo Kasy zostało powierzone księciu Adamowi Sapiesze – naczelnikowi Związku i dr. Alfredowi Zgórskiemu – zastępcy naczelnika Związku. W skład zarządu Kasy weszli: Antoni Bahr, dr Ludwik Ćwiklicer, Brunon Hryniewicz, Mikołaj Jamrowicz, Augustyn Locher, dr Zygmunt Miczyński, Władysław Mühlna, Stanisław Polanowski, Henryk Rewakowicz i Emanuel Sygiericz. Pierwszymi ofiarodawcami na

[124] *Cennik druków manipulacyjnych, podręczników, broszur itp. wydawnictw*, dodatek nr 9 do „Przew. Poż." 1907, nr 9; *Cennik >>Biblioteki strażackiej<<*, „Przew. Poż." 1899, nr 11, s. 115-116. W nich wykaz rozpowszechnianych urzędowych druków, broszur i publikacji książkowych.

[125] Zob.: J. Dmitruk, *Ubezpieczenia wzajemne szansą dla Związku*, [w:] *Analizy strategiczne Florian…*, T. 2, s. 258-266.

rzecz funduszu byli: książę Adam Stanisław Sapieha, ks. Jakób Kerschka ze Stanisławowa, dr Ludwik Ćwiklicer z Dobromila i Stanisław Chłopicki z Zawałowa, którzy na VII Zjeździe KZ OSP w Stanisławowie w 1895 r. na cele strażackiej Kasy zapomóg przeznaczyli po 200 koron. Fundusz zakładowy z dniem jej otwarcia wynosił 5436 koron 54 grosze. Jego wpływy pochodziły od 70 OSP skupiających ok. 1900 członków oraz rad miast: Jordanów, Lisko, Pruchnik, Wieliczka, Zator; Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń w Krakowie; Towarzystwa Asekuracyjnego „Rumione Adriatica di Sicurita”[126].

STATUT
TOWARZYSTWA
WZAJEMNYCH UBEZPIECZEŃ OD OGNIA I OD GRADU
W KRAKOWIE.
KRAKÓW.
NAKŁADEM TOWARZYSTWA.
1864.

Statut Towarzystwa Wzajemnych ubezpieczeń od Ognia i od Gradu w Krakowie. *Źródło: https://polona.pl/preview/6dde07ae-7b2b-40ac-8358-16dea06b767c*

Tabliczka na budynku, który był ubezpieczony w Towarzystwie Ubezpieczeń Wzajemnych w Krakowie. *Źródło: Zalasem1 (WP)*

Wspierającymi źródłami dochodów dla OSP było Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń od Ognia. Ponadto wpłat dokonywały: Wydział Krajowy Związku OSP, władze gmin miejskich

[126] *Kasa Zapomóg*, „Przew. Poż.” 1897, nr 1, s. 1-3.

i wiejskich, Towarzystwo Kółek Rolniczych, organizacje strażackie z dochodów własnych i składek członkowskich.

Część środków przeznaczanych było na zapewnienie funkcjonowania KZOSP, Rady Zwiadowczej oraz jej biura. Później także związków okręgowych i w niewielkich sumach OSP. Ze względu na niewystarczającą ilość prenumeratorów „Przewodnika Pożarniczego" i „Biblioteki Strażackiej" część wpływów z kasy związkowej przeznaczano na podtrzymanie tych wydawnictw.

Pierwszą subwencję od Wysokiego Sejmu otrzymał z KZ OSP w 1888 r. Wynosiła ona 1000 zł rubli. Takiej samej wysokości subwencję otrzymał Związek w 1889 r., a w 1890 r. – 1600 zł rubli. Po 2000 zł rubli przyznawał Sejm w latach 1891, 1892, a w 1893 r. – 3000 zł rubli.

Subwencje od Krakowskiego Towarzystwa wzajemnych ubezpieczeń wpływały: w 1886 r. w wysokości 200 zł rubli, w 1889 r. – 500 zł rubli, w latach 1890 i 1891 po 1000 zł rubli, w 1892 r. – 500 zł rubli, w latach 1893–1898 po 1000 zł rubli i w latach 1899 i 1900 po 2000 zł rubli[127].

Majątek Związku 22 października 1883 r. wynosił 6586,40 zł rubli, a w dniu 30 czerwca 1900 r. opiewał na kwotę 59 498,89 koron.

8 listopada 1902 r. decyzją Rady Zawiadowczej został utworzony w kwocie 5 tys. zł Fundusz im. Doktora Alfreda Zgórskiego. Był on przeznaczony dla strażaków, którzy w służbie odnieśli urazy oraz dla wdów i sierot strażaków, którzy zginęli podczas pożarów[128].

Sprzęt do walki z ogniem, wystawy

Problematyka wyposażenia straży pożarnych w sprzęt do gaszenia pożarów rzadko wymieniana jest w publikacjach i czasopismach strażackich. Jedynie w nielicznych corocznych

[127] *Krajowy Związek Ochotniczych…*, BS 25, s. 105.
[128] *Regulamin funduszu im. Dra Alfreda Zgórskiego*, „Przew. Poż." 1903, nr 1, s. 3.

sprawozdaniach instytucji ubezpieczeniowych można doszukać się zestawień lub informacji o sprzęcie i narzędziach do zwalczania pożarów. Natomiast w sprawozdaniach z działalności wielu OSP przewijają się postulaty o braku sprzętu, jego wyeksploatowaniu oraz upośledzeniu finansowym galicyjskich straży w stosunku do Austro-Węgier.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że na skuteczność działań gaśniczych bardzo duży wpływ – oprócz wyszkolenia pożarniczego – miał używany do walki z pożarami sprzęt i narzędzia pożarnicze. W pierwszym okresie rozwoju straży pożarnych wyposażane były one w aparaty różnych firm zagranicznych. Dostrzegając możliwości uruchomienia produkcji sprzętu przez krajowe firmy, KZ OSP organizował wystawy przyrządów i przyborów pożarnych przy sposobności Krajowych Zjazdów bądź też przy okazji innych wystaw.

Pierwsza wystawa odbyła się we Lwowie w 1875 r., drugą urządzono w Krakowie w 1887 r. podczas wystawy krajowej, trzecia wystawa przyrządów pożarnych i przyborów odbyła się w Tarnowie w 1889 r. podczas Zjazdu strażackiego, czwarta w 1891 r. podczas Zjazdu w Przemyślu, piąta wielka wystawa przyrządów i przyborów pożarnych odbyła się we Lwowie w 1894 r. podczas wystawy krajowej. Następnie mniejsze wystawy miały miejsce w 1895 r. i 1897 r. podczas Zjazdów KZOSP w Stanisławowie i w Dobromilu. W 1894 r. odbyła się wystawa przyrządów i przyborów pożarnych podczas jubileuszowego Zjazdu strażackiego we Lwowie.

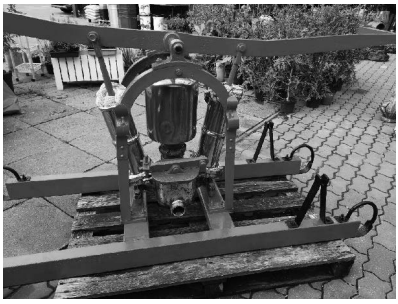
Należy stwierdzić, że niewiele firm krajowych brało udział w tych wystawach, a oferowany przez zagranicznych producentów sprzęt często nie spełniał wymogów technicznych i regulaminowych. Chcąc doprowadzić do jego unifikacji, KZOSP dążył do utworzenia składu sikawek oraz innego sprzętu będącego pod kontrolą władz związkowych. W latach 1888–1893 składy takie utrzymywali we Lwowie Aleksander Piotrowski i Jan Marischler. 1 kwietnia 1893 r. we Lwowie otwarto przy Galicyjskim

Akcyjnym Towarzystwie Handlowym „Centralny skład sikawek i narzędzi pożarnych". Skład ten był dobrze wyposażony we wszelkie potrzebne strażom pożarnym urządzenia, przybory i narzędzia do gaszenia ognia. Nad doborem towarów oraz cenami czuwała komisja techniczna powołana przez KZ OSP. Z niepełnych danych pochodzących z 1889 r. – 96 związkowych straży pożarnych (3440 członków) było wyposażonych w: 92 sikawki 2-kołowe, 133 sikawek 4-kołowych, 27 sikawek przenośnych, 335 beczkowozów, 562 drabiny, 1524 konewki do wody i 6359 odcinków węży tłocznych[129].

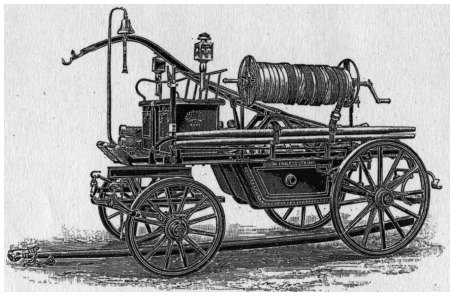
Natomiast bardzo szczegółowe wyposażenie straży dotyczy 1902 r., kiedy to straże zaboru austriackiego należące do KZOSP były wyposażone w: 149 strażnic, 192 magazynów na przyrządy pożarnicze 30 wież obserwacyjnych, 74 wspinalnie, 2 sikawki parowe, 333 sikawki 4-kołowe ssąco-tłoczące, 160 sikawek 2-kołowych ssąco-tłoczących, 82 sikawki 4-kołowe bez węża ssącego, 45 sikawek 2-kołowych bez węża ssącego, 41 osobowych wozów rekwizytowych 4-kołowych, 3 wozy rekwizytowe, 2-kołowe, 453 sikawki przenośne i ręczne, 26 998 m.b. węży wylotowych, 362 beczkowozy 4-kołowe, 526 beczkowozów 2-kołowych, 3732 wiader do wody, 26 drabin mechanicznych, 54 drabiny wysuwane przenośne, 36 drabin składanych, 612 drabin zwykłych, 596 drabin hakowych, 631 drabin dachowych, 1655 osęk, 118 tłumic, 667 latarni do oświetlania pogorzeliska, 11 małych worków ratunkowych, 18 gurt ratunkowych, 1068 linek ratunkowych, 13 wielkich worów ratunkowych, 16 koców ratunkowych, 9 pomostów

[129] *Wykaz ochotniczych straży pożarnych należących do krajowego Związku ochot. straży pożarn. król. Galycyi i Lodomeryi z W. Księstwem Krakowskiem w r. 1889*, „Przew. Poż." 1889, nr 7, s. 52-54. Wartym podkreślenia jest to, że obok specyfikacji wyposażania straży związkowych, w tabelarycznym wykazie zamieszczono: rok założenia i miejscowość siedziby straży, datę wstąpienia do Związku, imię i nazwisko naczelnika i jego zastępcy, ilość członków (umundurowanych i nieumundurowanych), s. 52-53. Natomiast na s. 54 zamieszczono wykaz 52 straży organizujących się wraz z imieniem i nazwiskiem założyciela oraz wykaz straży, które do Związku nie należą.

gzymsowych, 39 przyrządów oddechowych, 25 apteczek i 22 nosze[130].

Sikawka przenośna. *Fot. Zb. autora*

Rekwizytowy konny wóz strażacki. *Fot. Zb. autora*

Znacznym potencjałem do gaszenia pożarów w 1900 r. dysponowały galicyjskie gminy nieposiadające straży pożarnych, w tym: 24 magazyny na narzędzia pożarnicze, 75 sikawek 4-kołowych ssąco-tłoczących, 142 sikawki 2-kołowe ssąco-tłoczące, 22 sikawki 4-kołowe bez węża ssącego, 69 sikawek 2-kołowych bez węża ssącego, 338 sikawek przenośnych, 44 633 sikawek ręcznych, 2019 m.b. węży wylotowych, 3236 beczkowozów 4-kołowych, 434 beczkowozy 2-kołowe, 34 147 wiader do wody, 56 015 drabin zwykłych 45 195 osęk, 1677 tłumic, 12 430 latarni[131].

Wydawać się może, że dynamika w przyroście sprzętu między latami 1889–1902 świadczy o względnie należytym wyposażeniu straży. Tak jednak nie było. Z powodu braku środków finansowych zaopatrzenie w sprzęt, zwłaszcza najnowszej generacji było bardzo skromne, wręcz niewystarczające. Należy podkreślić, że głównymi przeszkodami w wyposażeniu straży w sprzęt było zacofanie gospodarcze, co przedkładało się na poważne problemy finansowe, z jakimi borykało się społeczeństwo i poszczególne straże, które także nie mogły liczyć na wystarczające wsparcie ze

[130] *Stan przyborów pożarniczych związkowych straży pożarnych w Galycyi*, „Strażak" 1903, nr 1, s. 12.

[131] *Wykaz przyrządów w gminach, które nie posiadają straży pożarnych. Krajowy Związek Ochotniczych…*, BS 25, s. 187-195.

strony władz miejskich lub gminnych. Tylko te najaktywniejsze i starające się o fundusze uzyskiwały subwencję ze strony towarzystw ubezpieczeniowych. Część gromadzonych środków na zakup sprzętu pochodziła z darowizn założyciela straży, członków wspierających, składek członkowski oraz dochodów z organizowanych zabaw, imprez i zbiórek.

KZ OSP – sam borykający się z trudnościami finansowymi – podejmował starania, by kupować sprzęt w ilości hurtowej i odsprzedawać go lub obdarowywać nim straże pożarne. Wiele poczyniono też zabiegów w celu uruchomienia krajowej produkcji narzędzi i urządzeń do gaszenia pożarów, co przyczyniło się do większej ich dostępności, po atrakcyjnych cenach. W tym celu przy Związku została powołana specjalna Komisja Techniczna czuwająca nad jakością sprowadzanego z zagranicy, a później produkowanego w kraju, sprzętu.

Strażacy z taborem samochodów gaśniczych w Brześciu nad Bugiem, przed 1914 r. *Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe*

Producentami sprzętu gaśniczego w Galicji były: Firma K. Rezac i S-ka w Krakowie wytwarzająca sikawki czterokołowe bez zbiornika na wodę, Zakład Mechaniczny W. Guniewicz w Czudcu

koło Rzeszowa – sikawki ze zbiornikami wodnymi, Wieszke Rozen z Krakowa – sikawki przenośne dwucylindrowe, Bracia Bartik z Tarnowa – sikawki czterokołowe, Pierwsze Galicyjskie Towarzystwo Akcyjne Budowy Wagonów i Maszyn w Sanoku – sikawki czterokołowe, Dom Handlowy B. Wójcikiewicz we Lwowie – sikawki przenośne[132].

Czyn strażacki w odzyskaniu przez Polskę niepodległości

W chwili wybuchu I wojny światowej Polski nie było na mapach świata, ale od samego początku ziemie polskie stały się jednym z głównych terenów działań zbrojnych. W armiach państw zaborczych służyło ok. 3,4 mln Polaków, którzy musieli walczyć przeciwko sobie. W Galicji toczyły się długotrwałe walki pozycyjne w rejonie Karpat i Lwowa. Wojna w tej części kraju zakończyła się, a główne wojskowe działania przeniosły się do Królestwa Polskiego.

Na kilka tygodni przed wybuchem I wojny światowej Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim, działający w zaborze austriackim, pozostawał w ścisłym kontakcie z Czerwonym Krzyżem, organizując sanitarne kolumny transportowe. W ciągu kilku godzin wydano pod redakcją Bolesława Wójcikiewicza[133] broszurę wyjaśniającą, jak zorganizować oddziały pomocy rannym. W pierwszych dniach wojny powstały one m.in. w Nowym Sączu, Nowym Targu, Stryju i Lwowie.

[132] W. Pilawski, *Historia sikawek, motopomp i samochodów pożarniczych*, Warszawa 1994, s. 21-22.

[133] Przebywający w Wiedniu Bolesław Wójcikiewicz został powołany przez władze wojskowe na stanowisko głównego delegata Czerwonego Krzyża dla Galicji. Nie mógł jednak przedostać się do kraju, postanowił więc działać na miejscu. Wydawał odznaki pamiątkowe, wizerunki wybitnych wojskowych armii polskiej – m.in. Józefa Piłsudskiego czy Kazimierza Sosnkowskiego. Stworzył w Wiedniu administrację polskiego „Kuriera Wiedeńskiego", zorganizował sprzedaż polskich książek. We wrześniu 1915 r. B. Wójcikiewiczowi udało się wrócić do Lwowa.

W tym też czasie Związek połączył się z Naczelnym Komitetem Narodowym[134]. Na czele biura organizacyjnego stanął dr Alfred Zgórski, senator i członek Izby Panów[135]. W jego ramach strażacy podjęli walkę lub udzielali pomocy rannym.

Ciekawy proces zachodził we wschodniej części Galicji, gdzie obok Polaków zamieszkiwała także ludność ukraińska. Z inicjatywy studentów Politechniki Lwowskiej reprezentujących ruch narodowy utworzono tu w 1908 r. Drużyny Bartoszowe. Grupa młodych działaczy związanych ze środowiskiem wiejskim propagowała kulturę i sport, zespalała mieszkańców i miała duży wpływ na ochotnicze straże pożarne. Ukraińcy działali w konkurencyjnych organizacjach mających na celu działalność pożarniczą, m.in. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokił", Towarzystwo Gimnastyczno-Przeciwpożarowe „Sicz" i skauting pod nazwą „Płast"[136]. Działalność jednych i drugich kontrolowały wojskowe władze austriackie i odpowiednio manipulowały polskimi formacjami niepodległościowymi przed 1914 r. Zaborcy uważali je za swoisty „materiał palny" przeciwko Rosji. Dlatego rozdawano strażackiej młodzieży w miastach, a po części i na wsiach broń, popierając w tej sposób tajne i półjawne niepodległościowe organizacje.

Tymczasem rodzimym niepodległościowcom na czele z Józefem Piłsudskim udało się zwerbować rodaków (z terenów Galicji i Królestwa Polskiego) do walki o narodową sprawę, pod polską komendą, w ramach samodzielnej siły zbrojnej. Ostatecznie ten śmiały plan się powiódł i 16 sierpnia 1914 r. został utworzony Naczelny Komitet Narodowy i Legiony Polskie stanowiące

[134] Naczelny Komitet Narodowy – powstał 16 sierpnia 1914 r. w Krakowie w wyniku porozumienia polskich środowisk konserwatywnych i demokratycznych. W założeniu miał być najwyższą władzą wojskową, polityczną i skarbową dla Polaków zamieszkujących Galicję. Na jego czele stanął Juliusz Leo.

[135] Izba Panów – wyższa izba parlamentu Cesarstwa Austriackiego, funkcjonująca od połowy XIX w. do 1918 r.

[136] *Ukraiński ruch narodowy w Galicji Wschodniej 1912–1923,* Warszawa 1985, s. 55-70.

zalążek kadr odradzającego się wojska polskiego po wiekowej epoce narodowej niewoli.

Dalszy rozwój Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim przerwał wybuch I wojny światowej. Bardzo wielu małopolskich strażaków włączonych zostało do bratobójczych walk. O realiach wojny w zaborze austriackim dowiadujemy się z tekstu, sporządzonego przez anonimowego autora, zawartego w „Kalendarzu - Albumie z przewodnikiem handlowym Małopolskiego Związku Straży Pożarnych rok 1927–1928", pod redakcją B. Wójcikiewicza i J. Lachowskiego, wydanym we Lwowie w 1927 r. […] *W najpiękniejszym jednak rozwoju Związku rozbrzmiały po całym kraju surmy wojenne z wezwaniem wszystkich obywateli do walki bratobójczej i tu przerywa się najpiękniejsza nić rozwojowa pożarnictwa małopolskiego. W jednym niemal dniu cała praca społeczna ustała, wszystko powołane zostało pod broń, a zaledwie w kilka dni po wybuchu wojny falanga rosyjska zalała znaczną część byłej Galicji. W obliczu ataku armii rosyjskiej personel związku straży pożarnych został powołany do walki, a biuro przeniesiono do Wiednia, gdzie od roku przebywał naczelnik organizacji – Bolesław Wójcikiewicz (we Lwowie zastępował go syn Jakub). Przed ewakuowaniem Lwowa związek wezwał do organizacji Legionów. Już kilka dni później utworzono oddziały strzeleckie, które w sile ponad 200 osób wyruszyły pod komendą prezesa OSP we Lwowie Karola Barczyńskiego. Pozostali na miejscu strażacy nie mogli wykonywać swoich zadań – np. w okręgu przemyskim władze wydały rozkaz spalenia zabudowań* [...][137].

W tym czasie Rada Zwiadowcza Związku powierzyła obowiązki naczelnika prezydentowi Lwowa – Józefowi Neumanowi (1911–1927) i posłowi do Sejmu Krajowego Galicji. Trwające walki i obrona Lwowa powodowały zapotrzebowanie na żołnierzy

[137] *Zarys historyczny małopolskiego pożarnictwa*, [w:] „Kalendarz-Album z przewodnikiem handlowym Małopolskiego Związku Straży Pożarnych rok 1927–1928", red. B. Wójcikiewicz, J. Lachowski, Lwów 1927, s. 27.

do armii austriackiej. Więc utworzone w 1914 r. kolumny transportowe złożone ze strażaków miały zostać zlikwidowane, a ich członkowie wcieleni do oddziałów wojskowych. B. Wójcikiewiczowi, jako delegatowi Czerwonego Krzyża, udało się uzyskać zapewnienie władz, że członkowie kolumn transportowych będą mogli realizować swoje obowiązki i nie zostaną włączeni w szeregi armii. Tym sposobem operacyjna działalność pożarnicza zaczęła być ponownie organizowana. W miejscowościach, gdzie brakowało mężczyzn zdolnych do prowadzenia obrony przeciwpożarowej utworzono żeńskie jednostki samarytańsko-pożarnicze[138].

Oblężenie i krwawe walki o Lwów i inne duże miasta zdezorganizowały działania gaśnicze podejmowane przez zaledwie kilkunastu, kilkudziesięciu strażaków. W związku z tym w mieście została powołana straż wojskowa licząca około 169 ludzi. Brała ona udział w 170 pożarach i szczególnie bohatersko zachowała się przy gaszeniu pożaru amunicji 5 marca 1919 r. na dworcu Czerniowieckim i przy pożarze zabudowań wojskowych oddziałów telegraficznych we Lwowie[139].

[138] Polskie dziewczęta w porównaniu do innych kobiet krajów europejskich dosyć późno zaczęły organizować żeńskie drużyny samarytańsko-pożarnicze. Miało to miejsce dopiero pod koniec lat 20. XX w., chociaż jeszcze na długo przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości rodziły się w społeczeństwie dążenia do stworzenia kobiecego ruchu pożarniczego. W Galicji, na terenie ówczesnego zaboru austriackiego, podczas IX Krajowego Zjazdu Strażackiego odbywającego się w sierpniu 1900 r. we Lwowie proponowano, by przy ochotniczych strażach pożarnych tworzone były żeńskie oddziały samarytańskie. Przez wiele kolejnych lat debatowano i wygłaszano referaty na ten temat, m.in. wspominając opracowania i dyskusje na forum związkowym dr. Karola Kowalskiego, który nie był jedynym mężczyzną inspirującym Polki do pracy w strukturach ochrony przeciwpożarowej. Antoni Szczerbowski nakładem Biblioteki Strażackiej nr 61 w 1921 r. wydał publikację „Katechizm dla strażackich oddziałów samarytańskich", w której nakreślił rolę polskich kobiet i dziewcząt w strażach pożarnych.

[139] Za bohaterskie czyny w walce z pożarami dowódca Wojskowej Straży Pożarnej B. Wójcikiewicz otrzymał pochwalny rozkaz Naczelnego Dowództwa i Władz Miejskich oraz odznaczony został Złotą Gwiazdą Pamiątkową l klasy „Eksplozja Amunicji". Odznaczenie to wyemitowano tylko w 2 egzemplarzach i otrzymał je także dr inż. Kazimierz Bartel (minister Kolei i przyszły premier RP), który przy tych pożarach szczególnie się wyróżnił. *Jednodniówka. W dziesięciolecie wybuchu amunicji*, Lwów, 5 marca 1929 r., s. 1-19, https://fbc.pionier.net.pl/derails/nnIX34g (Dostęp: 20.09.2023).

Stopniowo wrogie wojska były wypierane z Galicji. Korzystał z tego Związek, rozwijając w większym zakresie swoją działalność humanitarną i patriotyczną. Istotną formą wsparcia poszkodowanym podczas bitew i walki z ogniem było utworzenie pod przewodnictwem prezydenta Lwowa Józefa Neumana, Komitetu Opieki nad Żołnierzem Polskim.

Po obronie Lwowa i Małopolski wschodniej nastąpiła wojna bolszewicka. Mimo tego Związek realizował swą statutową działalność. I gdyby nie zamieszki ukraińskie w kraju, to mógłby jeszcze szerzej rozwinąć swoją działalność na polu pożarniczym.

W 1918 r. odbyły się dwa posiedzenia Rady Zawiadowczej. Natomiast w 1919 r. – poprzedzony przez liczne posiedzenia Rady Zawiadowczej – odbył się 1 i 2 listopada we Lwowie Zjazd delegatów okręgowych Straży Pożarnych. Udział w nim wzięli inż. Stanisław Arczyński i inż. Józef Tuliszkowski – delegaci Związku Floriańskiego z Królestwa Polskiego[140]. Podczas obrad podjęto uchwałę o pilnym reaktywowaniu jednostek OSP, o konieczności wypłaty zapomóg dla straży ze strony towarzystw ubezpieczeniowych, o uświadamianiu młodzieży z bezpiecznym obchodzeniem się z ogniem i o kwalifikacjach naczelników straży.

Zakończenie

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że powstawanie i rozwój straży pożarnych w zaborze austriackim spowodowany był potrzebą w zakresie ochrony przed pożarami. Cesarstwo Austro-Węgierskie sprawy związane ze zwalczaniem pożarów zaczęło regulować już pod koniec XVIII wieku. Powstałe unormowania prawne miały wpływ na stymulowanie kilku obszarów życia związanych z klęskami pożarów, zasadami wznoszenia budynków ognioodpornych, obowiązkami obywateli w dziedzinie

[140] Więcej: Z. J. Zasada, *Związki strażackie na ziemiach polskich w latach 1914–1920. Część I – Zabór rosyjski*, [w:] „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego", t. XIV, Płock 2022, s. 495-542.

przestrzegania przepisów przeciwpożarowych oraz określonymi sposobami działania w trakcie prowadzenia akcji gaśniczej. Nowoczesność i uniwersalności wdrożonych przepisów pozwalała im na terenie Galicji przetrwać przez 105 lat. W ich oparciu tworzone były jednostki straży ogniowych, później zwanych ochotniczymi strażami pożarnymi. Szczególne zasługi w powstawaniu i konsolidacji OSP miał Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych, który za najważniejsze zadanie uznał powoływanie straży – złożonej z oddziału ratowniczego i wodnego – w każdej gminie. Wzrost liczby jednostek straży spowodował potrzebę wymiany doświadczeń w zakresie prowadzenia akcji ratowniczo-gaśniczych i przy tej okazji odbycia zawodów strażackich. Ich cykliczne edycje, które były organizowane przez silne OSP, przerwał wybuch I wojny światowej. Liczne grono strażaków zostało włączonych – jako żołnierze – do działań wojennych. Większość z nich aktywnie przystąpiła do odbudowy ruchu strażackiego.

Ważną rolę w rozwoju ochrony przeciwpożarowej odegrały aspekty kulturalno-oświatowe związane z wychowaniem patriotycznym polskich strażaków oraz prasa i wydawnictwa pożarnicze. Dzięki tym przedsięwzięciom strażacy zdobywali wiedzę specjalistyczną, a dokumentowana historia przyczyniała się do pogłębionych badań nad tą problematyką przez osoby zainteresowane tym tematem. Nie można zapomnieć także o docenieniu roli OSP w rozwijaniu postaw prospołecznych.

Był to nowy okres w dziejach ochrony przeciwpożarowej. Odtąd już nie ogół obywateli, lecz wyspecjalizowane grupy zajmowały się prowadzeniem akcji ratowniczo-gaśniczych, co z pewnością przyczyniało się do podniesienia poziomu i skuteczności tych działań.

Przytoczony w niniejszym opracowaniu zarys historii oraz rozwiązania prawne i operacyjne w zakresie walki z pożarami wskazują, że – pomimo iż Polska nie była suwerenna – nastąpił w tej dziedzinie przełom nie tylko w Galicji. Zmiany te polegały

na tworzeniu zupełnie nowych, specyficznych struktur straży pożarnych mających za zadanie walkę z ogniem.

O autorze: Zdzisław Jan Zasada, młodszy brygadier PSP w stanie spoczynku, doktor nauk humanistycznych, adiunkt Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku. Były wiceprzewodniczący Komisji Historycznej Zarządu Głównego Związku OSP RP. Długoletni prezes i Prezes Honorowy Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Autor licznych monografii i artykułów o ochronie przeciwpożarowej Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej